

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “พัฒนาการของการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย” เป็นการศึกษาในลักษณะของงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ประกอบการสัมภาษณ์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ในลักษณะของการรวบรวมประวัติศาสตร์นับแต่แรกเริ่มของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ (พ.ศ.2482) จนถึง พ.ศ.2540 เพื่อมุ่งตอบประเด็นปัญหาตามวัตถุประสงค์ต่อไปนี้

1. การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ มีจุดกำเนิดและความเป็นมาอย่างไร
2. พัฒนาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกหรือไม่ อย่างไร
3. สถานภาพของการศึกษานิเทศศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาของไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร
4. องค์ประกอบของศึกษานิเทศศาสตร์ อันได้แก่ สถาบันที่เปิดสอน สาขาวิชา รายวิชาต่าง ๆ เอกสารประกอบการสอน ปรัชญาการสอน รวมทั้งอาจารย์ผู้สอน นับแต่เริ่มก่อตั้ง (พ.ศ.2482) จนถึง พ.ศ.2540 มีการพัฒนาหรือไม่ อย่างไร
5. ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อการจัดการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ปัจจุบันในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพของบัณฑิตและการบริหารจัดการหลักสูตรมีอะไรบ้าง แนวทางแก้ไขดังกล่าวควรเป็นไปเช่นไร
6. ทิศทางของการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทยน่าจะดำเนินการไปอย่างไร หลักสูตรนิเทศศาสตร์ที่พึงประสงค์ควรเป็นอย่างไร จึงจะสามารถผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพตอบสนองต่อการพัฒนาสังคมได้

จากการตั้งปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางค้นคว้าข้อมูลในลักษณะของการวิจัยเอกสารเพื่อตอบประเด็นคำถามข้างต้นพร้อมรวบรวมวิเคราะห์นำเสนอ โดยเท่าที่ผ่านมา ยังมีได้มีงานวิจัยที่ดำเนินการในลักษณะดังกล่าว ทั้งนี้ งานวิจัยนั้นนอกจากจะเป็นการรวบรวมประวัติศาสตร์เพื่อแสวงหาปรัชญาและความสำคัญที่แท้จริงของการศึกษานิเทศศาสตร์แล้ว ยังน่าจะเป็นการกระตุ้นให้ผู้อยู่ในแวดวงการศึกษา นักวิชาการ และผู้อยู่ในแวดวงวิชาชีพได้ใช้เป็นแนวทางการพัฒนาการศึกษาในศึกษานิเทศศาสตร์ของไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

บทสรุป

1. 60 ปีของการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

วิทยานิพนธ์เรื่อง “พัฒนาการของการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย” นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นมาของการศึกษาสาขานิเทศศาสตร์ระดับปริญญาตรีในสถาบันอุดมศึกษาของไทยที่สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งที่จำกัดจำนวนรับ (มหาวิทยาลัยปิด) และไม่จำกัดจำนวนรับ (มหาวิทยาลัยเปิด) โดยเป็นการศึกษาตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งของสาขานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.2482 จนถึง พ.ศ.2540

ผลที่ได้สรุปว่า การก่อตั้งและเติบโตของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ดำเนินไปใน 2 ทิศทาง คือ

1. ความคงที่ ลักษณะต่อเนื่องที่เห็นชัดเจน คือ โครงสร้างหลักสูตร กล่าวคือ ในรายวิชาที่เปิดสอนส่วนใหญ่ตั้งแต่ระยะแรกของการก่อตั้งยังคงมีการสอนอยู่จนถึงปัจจุบัน โดยการจัดหลักสูตรมีการศึกษาในหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไปและวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ดังที่เคยดำเนินการในยุคแรก นอกจากนั้น ในด้านสาขาวิชายังพบว่า สาขาวิชาแรกเริ่มที่เปิดดำเนินการสอนก็ยังคงเปิดสอนอยู่จนถึงปัจจุบันโดยไม่มีการยุบ หรือล้มเลิกการสอนไป

2. ความเปลี่ยนแปลง ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสาขานิเทศศาสตร์มี 2 ลักษณะ คือ

- การเพิ่ม ได้แก่ การเปิดเพิ่มสาขาใหม่ การขยายตัวในสถาบันอุดมศึกษา และการเปิดเพิ่มรายวิชาใหม่

- การลด อันได้แก่ การลดรายวิชาที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ หรือสภาพสังคมปัจจุบัน

ลักษณะทิศทางของพัฒนาการตลอดระยะเวลา 60 ปีไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยเฉพาะในช่วงแรกซึ่งมีทั้งการหยุดดำเนินการและเปิดการสอนใหม่ มีปัจจัยหลายองค์ประกอบที่เข้ามามีบทบาทในแต่ละช่วงยุคของการศึกษา ซึ่งได้จำแนกออกเป็น 5 ยุคสำคัญ คือ

ยุคที่ 1 พ.ศ.2482-2490 ระยะก่อตั้ง

จุดกำเนิดของการศึกษานิเทศศาสตร์ มาจากแนวคิดของผู้นำประเทศในการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือดำเนินการ แต่อิทธิพลจากชาติตะวันตกจะมีบทบาทในการกำหนดวัตถุประสงค์ปรัชญาการศึกษา การจัดโครงสร้างหลักสูตร และการจัดนักวิชาการผู้มีความชำนาญด้านการสื่อสารมวลชนมาเป็นผู้สอนและร่างหลักสูตร รวมถึงเอกสาร ตำราทางวิชาการต่าง ๆ ก็มักแปลมาจากต่างประเทศเป็นหลัก

ยุคที่ 2 พ.ศ.2491-2513 การก่อตั้งอีกครั้งหลังหยุดดำเนินการ

อุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนจะมีบทบาทหลัก เนื่องจากเป็นช่วงระยะการขยายตัวของสื่อมวลชนทุกแขนง ทั้งในลักษณะของการขยายตัวในสื่อเดิม และการก่อตั้งของสื่อใหม่ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุและโทรทัศน์ ภาพยนตร์ รวมถึงธุรกิจโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ ทำให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์เพิ่มขึ้น

ยุคที่ 3 พ.ศ.2514-2527 การยกสถานภาพและการขยายสาขา

เป็นช่วงที่มหาวิทยาลัยที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ยกวิทยฐานะจากแผนกหรือภาควิชาเป็นคณะ รวมทั้งได้เปิดสาขาใหม่เพิ่มเติม โดยปัจจัยทางสังคมที่มีอิทธิพลสูงคือ นโยบายการศึกษาของรัฐ รวมถึงอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนก็ยังคงมีบทบาทในลำดับรองลงไปด้วย

ยุคที่ 4 พ.ศ.2528-2538 การขยายตัวของมหาวิทยาลัยเอกชนและสถาบันราชภัฏ

ปัจจัยที่เข้ามามีบทบาทเด่น คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในขณะที่อีก 2 ปัจจัยทางสังคมยังคงความสำคัญอยู่ อันได้แก่ นโยบายการศึกษาของรัฐ และการขยายตัวของธุรกิจสื่อสารมวลชน

ยุคที่ 5 พ.ศ.2539-2540 การปรับแนวทางจากสื่อสู่เทคโนโลยีสารสนเทศ

เป็นช่วงที่อุตสาหกรรมเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน รวมถึงความเคลื่อนไหวด้านวิทยาการสารสนเทศมีอิทธิพลต่อการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ให้ปรับทิศทางเข้าสู่วิทยาศาสตร์ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและนโยบายการศึกษาของรัฐมีบทบาทในลำดับรองลงไป

เมื่อพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ (อันหมายถึงการเพิ่มจำนวน) ของสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในแต่ละยุคของการศึกษานิเทศศาสตร์ สามารถนำเสนอในภาพรวมได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 27

การเพิ่มของสถาบันอุดมศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ตลอด 5 ยุคของนิเทศศาสตร์

ยุคที่	ระยะเวลา (ปี)	จำนวนสถาบันที่เปิดสอน	เพิ่มขึ้น
1. พ.ศ.2482-2490	9	1	-
2. พ.ศ.2491-2513	23	4	3
3. พ.ศ.2514-2527	14	7	3
4. พ.ศ.2528-2538	11	21	14
5. พ.ศ.2539-2540	2	28	7

จากตารางดังกล่าว จะพบข้อสังเกตต่ออัตราความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ในช่วงยุคแรกของการก่อตัว มีสถาบันอุดมศึกษาแห่งเดียวที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่สอนได้เพียง 3 ปีก็ต้องหยุดดำเนินการ ทั้งนี้ เนื่องจากผู้สนใจเข้าศึกษายังมีน้อย อีกทั้งภาครัฐก็ยังไม่ให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง นอกจากนั้น จากการศึกษาที่เป็นศาสตร์แขนงใหม่ ซึ่งรับอิทธิพลในการเปิดสอนมาจากชาติตะวันตก ก็น่าจะเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้สถาบันอุดมศึกษาของไทยขาดความพร้อมด้านทรัพยากร ขาดการเตรียมการรองรับและขาดแรงผลักดันจากนักวิชาการชาวไทย จึงทำให้สถานภาพของสาขานิเทศศาสตร์ไม่มั่นคงเท่าที่ควร

ต่อมาในยุคที่ 2 เมื่อรัฐเริ่มวางนโยบายการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ประกอบกับ สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เริ่มมีการก่อตัว การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ก็ได้รับความสนใจขึ้นมาอีกครั้ง แต่การก่อตัวในยุคที่ 2 นี้ มีสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์เพียง 4 แห่ง ภายในระยะเวลา 22 ปี ซึ่งนับว่าอัตราการขยายตัวช้ามากเมื่อเทียบกับระยะเวลาของยุคดังกล่าว โดยอาจวิเคราะห์ได้ว่า เนื่องมาจากเป็นช่วงเวลาของความพยายามแสวงหาทิศทางและลักษณะการจัดการศึกษาที่เหมาะสม พร้อมกับการรวบรวมและพัฒนาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการศึกษา ทั้งบุคลากร เครื่องมือ งบประมาณและเอกสาร ตำราทางวิชาการเพื่อพยายามสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้น

จากนั้น เมื่อเข้าสู่ยุคที่ 3 ภายหลังจากเกิดความมั่นคงทางสถานภาพแล้ว สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ก็เริ่มขยายตัวมากขึ้นในเชิงปริมาณ กล่าวคือ ใช้เวลาเพียง 13 ปีในการเปิดดำเนินการเพิ่มอีก 3 สถาบัน จากเดิม 4 สถาบัน เพิ่มเป็น 7 แห่ง ควบคู่ไปกับการยกวิทยฐานะและขยายสาขาเพิ่มขึ้น อันอาจกล่าวได้ว่า เป็นการขยายตัวทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

พัฒนาการดังกล่าว น่าจะมีผลมาจากแรงผลักดันจากปัจจัยทางสังคมหลายปัจจัยร่วมกันมีบทบาท ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการศึกษาของรัฐบาล แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมถึงการเติบโตของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน ดังนั้น เมื่อมีหลายปัจจัยเข้ามามีบทบาทมากขึ้นย่อมส่งผลให้การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เติบโตอย่างรวดเร็วตามไปด้วย

ความเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณของสาขานิเทศศาสตร์ ปรากฏอย่างชัดเจนในช่วงยุคที่ 4 โดยภายในระยะเวลาเพียง 10 ปี นับจาก พ.ศ.2528-2538 สถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์เพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว จาก 7 แห่ง เพิ่มเป็น 21 แห่ง และเกือบทั้งหมดเป็นสถาบันอุดมศึกษาเอกชน เนื่องจากสถาบันเหล่านั้นเล็งเห็นความสำคัญและโอกาสในการขยายตัวและพัฒนาของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ว่า เป็นที่ต้องการของทั้งภาครัฐและเอกชน สืบเนื่องจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน รวมถึงข้อกำหนดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ร่วมกับนโยบายการศึกษาของภาครัฐที่ให้ความสำคัญต่อการสื่อสารมวลชนไว้อย่างชัดเจน รวมถึงลักษณะสถานภาพที่มั่นคงได้รับการยอมรับในสังคมแล้ว ก็ทำให้สถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ขยายการจัดการสอนมากยิ่งขึ้น

แม้ว่าในช่วงต่อมา คือ พ.ศ.2539-2540 การขยายตัวของศึกษานิเทศศาสตร์ชะลอตัวลงบ้าง แต่มิใช่จะถึงจุดอัมตัม เนื่องจากได้มีการเพิ่มแนวทางใหม่ในการศึกษา คือ เพิ่มแนวทางการศึกษาด้านเทคโนโลยีควบคู่ไปกับการสื่อสารมวลชน อันเรียกได้ว่า เป็นพัฒนาการเชิงคุณภาพอีกประการหนึ่ง เนื่องจากปัจจัยด้านเทคโนโลยีการสื่อสารมวลชนและวิทยาการสารสนเทศเข้ามามีบทบาทเด่นชัดขึ้น

เมื่อพิจารณาภาพรวมทั้ง 5 ยุค ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากแรกเริ่มเปิดดำเนินการแล้วต้องหยุดชะงักไป แล้วกลับมาก่อตัวใหม่อีกครั้ง พบว่า การเติบโตจะดำเนินการไปอย่างรวดเร็วและใช้ระยะเวลาน้อยลงในการพัฒนา ทั้งนี้แสดงว่า นอกจากปัจจัยทางสังคมจะเข้ามามีบทบาทแล้ว

ยังมีผลเนื่องมาจากความมั่นคงทางสถานภาพของศาสตร์แขนงนี้ที่ได้รับการยอมรับทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพ จนทำให้สถาบันอุดมศึกษาขยายตัวมากขึ้น และแม้ว่าจะชะลอตัวลงในช่วงหลัง หากแต่มีได้หมายความว่า ศาสตร์แขนงนี้หยุดพัฒนาการ แต่จะหันไปสู่แนวทางใหม่ในการศึกษา โดยเน้นเทคโนโลยีและวิทยาการสารสนเทศมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอเหตุผลสนับสนุนในลำดับต่อไป

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

จากการสำรวจพัฒนาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ พบว่า การเติบโตของสาขานี้ในยุคแรกถึงยุคที่สอง (พ.ศ.2482-2513) ดำเนินไปในลักษณะลุ่ม ๆ ดอน ๆ เปิดดำเนินการได้ไม่นาน ในคณะอักษรศาสตร์ก็ต้องล้มเลิกไป นับแต่แรกเริ่มซึ่งเป็นการศึกษาในรายวิชาย่อย สังกัดภาควิชามนุษยศาสตร์ ศิลปศาสตร์ หรือบริหารธุรกิจ จากนั้น เมื่อเข้าสู่ยุคที่ 3 คือนับแต่ พ.ศ.2514 จะเริ่มยกระดับฐานะขึ้นเป็นสาขา เป็นแผนกอิสระ ในที่สุด จึงยกวิทยฐานะเป็นคณะนิเทศศาสตร์ หรือวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน พร้อมกับการขยายสาขาเพิ่มในสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ อยู่แล้วในช่วงยุคที่ 3 (พ.ศ.2514-2527)

ต่อมา นับแต่ พ.ศ.2539 อันเริ่มเข้าสู่ลักษณะของสังคมสารสนเทศ เทคโนโลยีวิทยาการจะเข้ามามีบทบาทต่อแนวทางใหม่ในการเปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ จากการเน้นสื่อเป็นการเน้นที่เทคโนโลยีสารสนเทศ

ลักษณะการพัฒนาดังกล่าว มิได้มีเพียงปัจจัยเดี่ยวมาเป็นตัวกำหนดหรือมีอิทธิพลอย่างชัดเจนแน่นอน แต่เป็นไปในลักษณะของการมีอิทธิพลมาก-น้อยแตกต่างกันไปในแต่ละช่วง ซึ่งอาจสรุปปัจจัยทางสังคมที่มีบทบาทเป็น 5 ประการสำคัญ คือ

1. อิทธิพลจากชาติตะวันตก โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกา และยูเนสโก
2. นโยบายด้านการศึกษาของภาครัฐ ซึ่งปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งชาตินับแต่ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นต้นมา
3. การขยายตัวและความเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน
4. ข้อกำหนดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) และรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในแผน อันได้แก่ แผนการประชาสัมพันธ์แห่งชาติและแผนการสื่อสารแห่งชาติ
5. ความเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศ

1. อิทธิพลจากชาติตะวันตก

นับจาก พ.ศ. 2482 อันเป็นช่วงการก่อตัวของชาวดังกล่าว แรงผลักดันสำคัญคือ การสนับสนุนด้านการจัดบุคลากรและงบประมาณจาก UNESCO และการรับแนวคิดจากต่างประเทศ มิได้ก่อตัวและพัฒนาจากความต้องการของสาธารณชน หากแต่เป็นความต้องการของผู้นำประเทศในยุคแรกเริ่มเป็นสำคัญ

จากการรับแนวคิดมาจากตะวันตกดังกล่าวนี้เอง ส่งผลให้การจัดหลักสูตรรวมทั้งการถ่ายทอดแนวคิดคล้ายคลึงกับตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา เนื่องจากในระยะแรกอาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ นอกจากนั้น นักวิชาการผู้ร่วมร่างหลักสูตรนิเทศศาสตร์ก็มักเป็นชาวสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับการสนับสนุนด้านงบประมาณจาก UNESCO ที่ให้ต่อสถาบันที่สอนด้านการสื่อสารมวลชน เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เหตุผลสนับสนุนเหล่านี้แสดงถึงอิทธิพลจากแนวคิดของต่างชาติ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อกำเนิดของการศึกษานิเทศศาสตร์ไทยในระยะแรก

อิทธิพลในเชิงแนวคิดที่ได้รับจากชาติตะวันตกดังกล่าวจะมีบทบาทตั้งแต่แรกเริ่มจวบจนถึงปัจจุบัน เรียกได้ว่า มีอิทธิพลในทุกช่วงของพัฒนาการด้านนิเทศศาสตร์ โดยจะเป็นไปในรูปแบบการถ่ายทอดแนวคิดและความรู้จากอาจารย์ผู้สอนซึ่งสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ การบริหารหลักสูตรรวมทั้งแนวคิดที่ปรากฏในเอกสาร ตำราทางวิชาการซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงแปลจากต่างประเทศเป็นหลัก

บทบาทของชาติตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่มีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน คือแนวคิดในการจัดการบริหารหลักสูตร พบว่า การดำเนินการสอนนิเทศศาสตร์ของไทย เป็นไปในแนวทางตามอย่างหลักสูตรแก่นิเทศศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา จวบจนถึงพ.ศ.2540 ไทยก็ยังคงศึกษาในแนวทางเดิมไม่มีความเปลี่ยนแปลงหรือประยุกต์ให้สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาและความต้องการของไทย

2. นโยบายด้านการศึกษาของภาครัฐในการควบคุมคุณภาพ

เมื่อสาขาวิชานิเทศศาสตร์เริ่มมีการก่อตัวและวางรากฐานที่มั่นคงขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเข้าถึงยุคที่ 3 คือช่วง พ.ศ.2514-2527 อันเป็นระยะการยกสถานะภาพขึ้นเป็นคณะ รวมทั้งการขยายสาขาในสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนนิเทศศาสตร์อยู่ก่อนแล้ว การชี้แนะและกำหนดแนวทางจะได้ อิทธิพลมาจากข้อกำหนดและบทบัญญัติจากภาครัฐเป็นสำคัญ

กฎเกณฑ์และการควบคุมคุณภาพมาตรฐานของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เริ่มปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) โดยเป็นการสร้างกรอบการดำเนินการที่ชัดเจน แต่พบว่า ข้อกำหนดและการควบคุมดังกล่าวมีผลต่อการขยายตัวในเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มจำนวนของสาขาและหลักสูตรนิเทศศาสตร์เป็นสำคัญ ในขณะที่การควบคุมด้านคุณภาพดำเนินไปในลักษณะการควบคุมและกำกับมาตรฐานให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่ทางทบวงมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ โดยเฉพาะช่วง พ.ศ.2530-2539 ซึ่งรัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อพัฒนาและ

ชั้นนำสังคม โดยเฉพาะความสำคัญของสาขาสื่อสารมวลชนที่จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาประเทศได้

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ การควบคุมด้านคุณภาพดังกล่าวยังมีอาจกระทำได้อย่างชัดเจนจะเป็นไปในลักษณะการวางแนวทางให้แก่มหาวิทยาลัยบริหารหลักสูตรตามข้อกำหนดเท่านั้น และหากมีปัญหาด้านการบริหารจัดการหรือข้อบกพร่อง ก็มักได้รับการผ่อนผันจากทางทบวงมหาวิทยาลัยเสียเป็นส่วนใหญ่

3. การขยายตัวของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน

ในช่วงความเปลี่ยนแปลงและการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยระหว่าง พ.ศ.2527-2539 เป็นระยะที่เศรษฐกิจขยายตัวพร้อมธุรกิจการส่งออกที่เฟื่องฟูเป็นอย่างมาก เนื่องจากการขึ้นของค่าเงินเยนญี่ปุ่น ทำให้ราคาอสังหาริมทรัพย์สูงขึ้น ค่าแรงเพิ่ม เศรษฐกิจไทยเปลี่ยนสภาพเน้นไปที่ภาคอุตสาหกรรมการผลิตเพื่อการส่งออกอย่างแท้จริง ส่วนสำคัญเป็นผลจากแรงผลักดันด้านการส่งออก การขยายตัวของการลงทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะญี่ปุ่น ฮังกง ไต้หวันและสิงคโปร์

ในช่วงเวลาดังกล่าวโดยเฉพาะ พ.ศ.2527-2533 อัตราการเติบโตเฉลี่ยทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 10 และแม้ว่าจะชะลอตัวลงบ้างเมื่อ พ.ศ. 2534-2537 ก็ลดลงเหลือร้อยละ 7.6 แต่ยังคงนับเป็นการขยายตัวที่สูงเป็นอันดับต้น ๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ธุรกิจสื่อสารมวลชน ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุและโทรทัศน์ ธุรกิจโฆษณา และประชาสัมพันธ์ ต่างมีการขยายตัวมาก ส่งผลต่อความต้องการบุคลากรที่จะเข้ามาปฏิบัติงานในวงการดังกล่าวนอกจากนั้น ค่าตอบแทนที่สูงและแนวโน้มการเติบโตของตลาดแรงงานด้านสื่อสารมวลชนที่เพิ่มขึ้น ทำให้สถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในยุคที่ 3 (พ.ศ.2528- 2538) รับนักศึกษาเพิ่ม ดำเนินการขยายสาขาวิชาเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับความต้องการดังกล่าว รวมถึงพัฒนาเนื้อหาวิชาให้ทันต่อความต้องการและความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ และสังคม

4. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แม้ว่ารัฐบาลจะเห็นความสำคัญของการศึกษานิเทศศาสตร์ในลักษณะของการเป็นกลไกพัฒนาสังคม หากแต่การระบุถึงความสำคัญและการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรมชัดเจนเพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นาน อาจกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะเข้ามามีบทบาทเด่นในช่วงยุคที่ 4 ของพัฒนาการด้านนิเทศศาสตร์ คือระหว่าง พ.ศ.2533-2538 ซึ่งเป็นระยะของการริเริ่มแผนการประชาสัมพันธ์แห่งชาติ และบรรจุนโยบายการสื่อสารแห่งชาติเข้าไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530 - 2534) ทั้งที่จริงแล้ว การสอนด้านการประชาสัมพันธ์มีกำเนิดมาตั้งแต่ พ.ศ.2508 และขยายตัวมาเป็นเวลานาน นับเป็นสาขาแรกๆ ที่มีขึ้นในประเทศไทย อันแสดงว่าการขยายตัวของศาสตร์แขนงนี้รัฐบาลมิได้มีบทบาทชี้หน้าในการกำหนดแนวทาง หรือวางแผนล่วงหน้าก่อนการดำเนินการ แต่จะเป็นไปในลักษณะของการเข้าควบคุมภายหลังเปิดดำเนินการแล้ว และพยายามกำหนดแนวทางให้เป็นไปตามที่ต้องการในลักษณะของการถูกใช้เป็นเครื่องมือดำเนินการของภาครัฐ

5. ความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน

มีบทบาทเด่นในช่วง พ.ศ.2539 เป็นต้นมา นับแต่เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะในยุคที่ 5 การขยายตัวจากสื่อสู่เทคโนโลยี (พ.ศ.2539-2540) การก้าวสู่ความเป็นสังคมข่าวสาร (Information Society) และกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ส่งผลต่อการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารทั้งที่เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารมวลชนที่ต้องการความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพสูงขึ้น นักนิเทศศาสตร์จึงต้องพัฒนาคุณสมบัติของตนให้สอดคล้องต่อความต้องการดังกล่าว

การพัฒนาเชิงวิชาชีพและวิชาการเพื่อตอบสนองต่อแนวทางดังกล่าว ดำเนินไปในลักษณะของการผลิตนักนิเทศศาสตร์มืออาชีพซึ่งมีความชำนาญในการใช้เทคโนโลยีใหม่ มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จึงได้ขยายสาขาเป็นการเน้นด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและปรับรายวิชาด้านการฝึกฝนอบรม เน้นภาคปฏิบัติและความชำนาญเฉพาะด้านมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป การก่อตัวและเติบโตของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ดำเนินมาภายใต้บริบททางสังคมที่เข้ามามีบทบาทต่างกัน นับแต่ พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา เมื่อพิจารณาปัจจัยทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลจากต่างชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายการศึกษาของภาครัฐ แรงผลักดันของสมาคมผู้ประกอบการด้านสื่อ ความเติบโตของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน และเทคโนโลยีการสื่อสารมวลชน ต่างเข้ามามีบทบาทในช่วงยุคต่าง ๆ แตกต่างกันไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยทั้ง 5 ปัจจัยร่วมกันผลักดันให้การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์มีพัฒนาการทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

3. สถานภาพปัจจุบันของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

นอกจากการพิจารณาการเติบโตของสาขานิเทศศาสตร์ในลักษณะของการศึกษาควบคู่กับปัจจัยภายนอกแล้ว ผู้วิจัยยังได้สำรวจสถานภาพปัจจุบันของการศึกษาในสาขาดังกล่าว โดยพิจารณาใน 2 แนวทาง กล่าวคือ

1. เชิงปริมาณ

การพิจารณาเชิงปริมาณ เป็นการมองในด้านจำนวนและความเพียงพอกับความต้องการ ได้ศึกษาการเปิดดำเนินการสอนในสถาบันอุดมศึกษา การขยายตัว ปรับเปลี่ยนของสาขาวิชา จำนวนเอกสาร ตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ และจำนวนอาจารย์ผู้สอนทั้งที่เป็นอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษ

2. เชิงคุณภาพ

สำหรับการพิจารณาในเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาความเหมาะสมของทรัพยากร ได้แก่ เอกสาร ตำราทางวิชาการและบุคลากรด้านนิเทศศาสตร์ (อาจารย์ประจำ) ความเหมาะสมในที่นี้

หมายถึงสอดคล้องในเนื้อหาของหลักสูตรกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยที่แวดล้อมหลักสูตร นิเทศศาสตร์ปัจจุบัน อันได้แก่ แรงผลักดันจากสมาคมวิชาชีพและเทคโนโลยีด้านการสื่อสารมวลชน

3.1 ตัวแปรต้น ประเภทของสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์

กลุ่มสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในระดับปริญญาตรี แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 28 แห่ง คือ

1. มหาวิทยาลัยของรัฐ 8 แห่ง จำแนกเป็น มหาวิทยาลัยจำกัดจำนวนรับ (มหาวิทยาลัยปิด) 6 แห่ง และมหาวิทยาลัยไม่จำกัดจำนวนรับ (มหาวิทยาลัยเปิด) 2 แห่ง
2. มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ 1 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
3. มหาวิทยาลัยเอกชน จำนวน 17 แห่ง
4. สถาบันการศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ สถาบันราชภัฏ 36 แห่ง ซึ่งสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ทั่วประเทศมีจำนวน 22 แห่ง

การจำแนกสถาบันอุดมศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ออกเป็น 4 กลุ่มดังกล่าวจำแนกตามหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล มหาวิทยาลัยของรัฐจะจัดการบริหารงานและได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐโดยผ่านทบวงมหาวิทยาลัย ส่วนมหาวิทยาลัยเอกชนเป็นกิจการที่ดูแลรับผิดชอบการบริหารงานโดยภาคเอกชน ซึ่งรัฐจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้กำกับดูแลและควบคุมมาตรฐานการศึกษา สำหรับมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ อันได้แก่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่อยู่นอกระบบการควบคุมของรัฐ ดำเนินการบริหารงานอย่างเป็นอิสระภายใต้กำกับของทบวงมหาวิทยาลัย และสถาบันราชภัฏ เป็นกลุ่มสถาบันที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

ลักษณะการจัดเป็นกลุ่มดังกล่าว นับเป็นตัวแปรต้นที่ส่งผลต่อเอกลักษณ์และแนวคิดในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันออกไป มหาวิทยาลัยของรัฐจะเน้นความสำคัญของวิชาการและการนำสื่อออกไปปรับใช้สังคม กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน เน้นความสำคัญของการผลิตบัณฑิตรองรับภาคธุรกิจ กลุ่มสถาบันราชภัฏจะเน้นความสามารถในเชิงทักษะและการผลิตบัณฑิตนิเทศศาสตร์ที่มีความสามารถในทางปฏิบัติเพื่อใช้ประกอบวิชาชีพสื่อสารมวลชน และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีจะให้ความสำคัญต่อการศึกษาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศแทนการเน้นความสำคัญที่สื่อเช่นกลุ่มอื่น ซึ่งลักษณะปรัชญาดังกล่าวส่งผลต่อตัวแปรตาม อันได้แก่ องค์ประกอบส่วนต่างๆ ของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ และคุณสมบัติของบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาด้วย

3.2 ตัวแปรตาม- พัฒนาการขององค์ประกอบด้านนิเทศศาสตร์

นับจากการเปิดดำเนินการด้านนิเทศศาสตร์ใน พ.ศ.2482 จนถึง พ.ศ.2540 ผู้วิจัยได้ศึกษาพัฒนาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่เกิดขึ้นกับองค์ประกอบ 7 ประการดังต่อไปนี้

1. ปรัชญาการสอน
2. จำนวนสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอน
3. สาขาวิชาที่สอน
4. รายวิชาที่สอน

5. สถานภาพในโครงสร้างของมหาวิทยาลัย
6. เอกสาร ตำราประกอบการศึกษา
7. จำนวนและคุณภาพอาจารย์ผู้สอน

โดยในการศึกษาทั้ง 7 องค์ประกอบ ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์หลัก 2 ประเด็นต่อไปนี้ในการให้คำอธิบาย

- (ก) ลักษณะความเปลี่ยนแปลงของการเพิ่มและลดขององค์ประกอบต่าง ๆ
- (ข) ความต่อเนื่องและการคงที่ขององค์ประกอบดังกล่าว

3.2.1 ปรัชญาเบื้องหลังการเปิดดำเนินการสอน

ปรัชญาการสอนด้านนิเทศศาสตร์จะมีพัฒนาการในลักษณะของความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ยุคแรกของการก่อตั้ง (พ.ศ.2481-2490) และยุคที่ 2 (พ.ศ.2491-2513) ซึ่งมหาวิทยาลัยของรัฐจะกำหนดเป้าหมายไว้ที่การพัฒนาวิชาการ และเป็นกลไกพัฒนาสังคม เมื่อเข้าสู่ยุคที่ 3 (พ.ศ. 2514-2527) และยุคที่ 4 (พ.ศ.2528-2538) อันเป็นช่วงของการเปิดสาขาเพิ่ม และยุคการเพิ่มจำนวนของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน โดยกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนมุ่งการตอบสนองต่อความต้องการของภาคธุรกิจและสถาบันราชภัฏมุ่งที่การรับใช้ท้องถิ่น จนกระทั่งเข้าสู่ยุคที่ 5 (พ.ศ.2539-2540) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีซึ่งเปิดดำเนินการสอนในช่วงนี้ จะเน้นปรัชญาการสอนนิเทศศาสตร์ไปที่การใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน

หากแต่ปรากฏว่า ในทางปฏิบัติ รูปแบบการจัดการเรียนการสอน รายละเอียดหลักสูตรและเนื้อหาวิชาของทั้ง 4 กลุ่มสถาบันต่างมีความคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตาม พบว่า ในทางปฏิบัติแล้วการจัดการศึกษายังไม่ตอบสนองต่อปรัชญาเบื้องหลังในการเปิดดำเนินการอย่างแท้จริง โดยมักเป็นไปในลักษณะของการตอบสนองต่อความต้องการของภาคธุรกิจเกือบทั้งหมด

3.2.2 จำนวนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการสอนด้านนิเทศศาสตร์

พัฒนาการที่เกิดขึ้นของการศึกษาสาขานิเทศศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาของไทย พบว่า ลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ กล่าวคือ มีการเพิ่มจำนวนสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ทั้งในภาครัฐ เอกชน ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด รวมถึงขยายไปในสถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการในขณะที่มีการพัฒนารูปแบบการบริหารเนื้อหาหลักสูตรน้อยมาก

3.2.3 สาขาวิชาที่เปิดสอน

การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในงานวิจัยฉบับนี้ หมายถึง การศึกษาในสาขาสื่อสารมวลชนระดับปริญญาตรี โดยระยะแรกชื่อสาขาวิชาจำแนกตามประเภทของสื่อ อันได้แก่ หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ วาทวิทยาและสื่อสารการแสดง

จากนั้น ประมาณ พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา เมื่อการศึกษานิเทศศาสตร์เริ่มขยายตัวไปในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน การขยายตัวของธุรกิจและเทคโนโลยีด้านสื่อสารมวลชนส่งผลให้การศึกษา ด้านนิเทศศาสตร์จำแนกแยกย่อยออกเป็น สาขานิเทศศาสตร์ธุรกิจ นิเทศศิลป์ การจัดการสารสนเทศ การสื่อสารการตลาดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

สำหรับสาขาวิชาที่จัดการเรียนการสอนอยู่ในปัจจุบัน อาจสามารถประมวลได้เป็น 10 สาขาวิชาดังต่อไปนี้

1. สาขาวิชาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ 22 แห่ง
2. สาขาวิชาหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ / สาขาวิชาการวารสารศาสตร์ 13 แห่ง
3. สาขาวิชาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ 11 แห่ง
4. สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน 7 แห่ง
5. สาขาวิชาภาพยนตร์และภาพนิ่ง 6 แห่ง
6. สาขาวิชานิเทศศาสตร์ธุรกิจ/การสื่อสารการตลาด/การบริหารการสื่อสาร 3 แห่ง
7. สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ / การจัดการสารสนเทศ 3 แห่ง
8. สาขาวิชาศิลปการแสดง / สื่อสารการแสดง 3 แห่ง
9. สาขาวิชาวาทวิทยา 1 แห่ง
10. สาขาวิชานิเทศศิลป์ 1 แห่ง

จากการสำรวจสาขาวิชาที่เปิดสอนในสถาบันอุดมศึกษา สาขาที่เปิดสอนมากที่สุดคือ สาขาวิชาการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ โดยเปิดสอนในทุกมหาวิทยาลัยที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ (ยกเว้นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี) และยังเป็นสาขาที่มีการเปิดดำเนินการอย่างต่อเนื่องในทุกยุค ในขณะที่สาขาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ สาขาภาพยนตร์ และสาขาหนังสือพิมพ์จะมีการเปิดดำเนินการในอัตราที่ช้าลง พบว่าในช่วงยุคที่ 4-5 (นับแต่ พ.ศ.2528-2540) การเปิดสอนในสาขาที่ต้องอาศัยเทคนิคฝึกปฏิบัติและมีค่าใช้จ่ายสูง เช่น วิทยุโทรทัศน์ และภาพยนตร์ จะมีน้อยกว่าสาขาประชาสัมพันธ์และโฆษณาซึ่งเปิดสอนอย่างต่อเนื่องในแทบทุกสถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์

เหตุผลที่นำมาอธิบายได้ต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว คือ ปัจจัยผลักดันทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนที่มีการขยายตัว กล่าวคือ ยุคของการขยายตัวในสาขานิเทศศาสตร์นี้ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีอัตราเพิ่มในลำดับสูง ประชาชนผู้บริโภคมีกำลังซื้อสูง ธุรกิจสินค้าและบริการจึงต้องอาศัยการสื่อสารมวลชนเพื่อชักจูงใจ และชิงความได้เปรียบเหนือคู่แข่ง อันส่งผลให้การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ถูกนำมาใช้มากที่สุดเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ประกอบกับผลตอบแทนที่ได้จากการประกอบวิชาชีพดังกล่าว ก็เป็นตัวเลขที่น่าพึงพอใจ นอกจากนี้ เหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ ภาครัฐเองก็เห็นความสำคัญของการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ในการพัฒนาประเทศอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยกำหนดเป็นแผนประชาสัมพันธ์แห่งชาติ รวมทั้งความพยายามเคลื่อนไหวให้มีนโยบายการสื่อสารที่ชัดเจน ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งเกื้อหนุนต่อความต้องการเข้าศึกษาด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ให้มีมากขึ้น

ส่วนในสาขาวิชาอื่น ๆ ของนิเทศศาสตร์ แม้จะยังเป็นที่ต้องการของภาคธุรกิจและภาครัฐ หากแต่ข้อจำกัดบางประการก็ทำให้การเพิ่มจำนวนชะลอตัวลง ปัจจัยจำกัดเหล่านี้ ได้แก่

- ค่าใช้จ่ายในการลงทุนจัดการเรียนการสอน เช่น การจัดเตรียมห้องปฏิบัติการ อุปกรณ์การถ่ายทำภาพยนตร์ ซึ่งมีราคาสูง

- ผู้ที่อยู่ในแวดวงสื่อดังกล่าวมักเป็นผู้มีอาวุโส มีประสบการณ์เชี่ยวชาญในการทำงานอยู่แล้ว จึงมีเนื้อที่จำกัดที่จะรับบัณฑิตจบใหม่ที่จะเข้าไปปฏิบัติงานเพิ่มเติม โดยจะพบว่า ในการรับสมัครบุคลากรเข้าไปทำงานในสื่อกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ หรือภาพยนตร์มีน้อย ในขณะที่จะมีการรับผู้เข้าปฏิบัติงานด้านโฆษณาและประชาสัมพันธ์มากกว่า เนื่องจากต้องการผู้มีแนวคิดใหม่ๆ และทันต่อเทคโนโลยีเข้าไปปฏิบัติงาน

บทสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์สถานการณ์ภาพปัจจุบันของสาขานิเทศศาสตร์ คือ มีความเปลี่ยนแปลงในด้านการเปิดสาขาวิชาใหม่ นับแต่ช่วงยุคที่ 3 และ 4 อันแสดงถึงการขยายตัวตามการเติบโตของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน เช่น สาขาการสื่อสารการตลาด นิเทศศิลป์ และ นิเทศศาสตร์ธุรกิจ โดยเป็นการเปิดสอนในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน และมีแนวโน้มจะมีการเปิดสอนเพิ่มในสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่จัดการสอนด้านนิเทศศาสตร์อยู่แล้ว รวมถึงสาขาวิชาใหม่ คือ การจัดการสารสนเทศ ที่เพิ่งเปิดดำเนินการในยุคที่ 5 ก็เป็นผลมาจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมสื่อ แต่เป็นอุตสาหกรรมด้านเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน ก็มีความเป็นไปได้ที่จะกลายเป็นทิศทางการศึกษานิเทศศาสตร์ในทศวรรษหน้าของมหาวิทยาลัยเปิดใหม่

ส่วนความคงที่ซึ่งเกิดขึ้นต่อองค์ประกอบด้านสาขาวิชา คือ สาขาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ในยุคแรก ได้แก่ สาขาหนังสือพิมพ์ สาขาวิทยุและโทรทัศน์ สาขาภาพยนตร์ สาขาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ก็ยังคงมีการจัดการเรียนการสอนอยู่ในปัจจุบันอย่างครบถ้วน

3.2.4 รายวิชาที่เปิดสอน

พัฒนาการที่เกิดขึ้นจะดำเนินไปในลักษณะดังต่อไปนี้

(1) ความคงที่ รายวิชาในส่วนที่เป็นการศึกษาด้านวิชาการ อาทิเช่น ทฤษฎีการสื่อสาร การวิเคราะห์สื่อ การวางแผนการสื่อสาร การบริหารระบบข่าวสาร รวมถึงการพัฒนาด้านจริยธรรม ยังคงมีน้อย เท่าที่ปรากฏคือ วิชากฎหมายและจริยธรรมสื่อสารมวลชน

(2) ความเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วย

- การเปิดเพิ่มในกลุ่มวิชาเทคโนโลยีและการตลาด อันแสดงถึงการเน้นลักษณะของความเป็นผู้ชำนาญเฉพาะด้าน (Specialist) มากกว่าฝึกให้เป็นผู้ความรู้ทั่วไป (Generalist) เช่น การประชาสัมพันธ์อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การรายงานข่าวเฉพาะกิจ คอมพิวเตอร์กราฟฟิกเพื่อการประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์รัฐบาลและองค์การสาธารณกุศล

- การลดรายวิชาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน หมายถึง ไม่ได้นำไปใช้ปฏิบัติงานจริง มีลักษณะครอบคลุม หรือกว้างเกินไป เช่น วิชาหนังสือพิมพ์ในสถานศึกษา ประวัติการแสดงทางโทรทัศน์ การแสดงประเภทสื่อพื้นเมือง

3.2.5 สถานภาพในโครงสร้างของหลักสูตร

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อการบริหารหลักสูตรนิเทศศาสตร์ คือ การยกวิทยฐานะจากการเป็นภาควิชา และจากแผนกอิสระขึ้นเป็นคณะ โดยเฉพาะยุคที่ 3 (พ.ศ.2514-2527) ซึ่งมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เริ่มมีความมั่นคงทางสถานภาพมากขึ้น อันอาจเนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการ คือ การได้รับการยอมรับในฐานะเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง หรือการผ่อนคลายนโยบายระเบียบควบคุมจากภาครัฐ ทำให้เปิดดำเนินการได้ง่ายขึ้น และนับจากยุคที่ 3 เป็นต้นมา การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ก็เปิดดำเนินการในลักษณะของการเป็นคณะมาโดยตลอด

ส่วนลักษณะอันคงที่ คือ ยังคงมีในบางสถาบันที่อยู่ในลักษณะของการสังกัดคณะอื่น อันได้แก่ คณะมนุษยศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจ คณะสังคมศาสตร์และคณะศิลปศาสตร์ ซึ่งโดยมากมักเป็นมหาวิทยาลัยเก่าแก่ที่เปิดดำเนินการตั้งแต่แรกเริ่ม เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีได้มีการยกสถานภาพหรือแยกตัวเป็นคณะ ซึ่งเนื่องมาจากความไม่พร้อมของทรัพยากรการศึกษา ข้อจำกัดจากกฎระเบียบควบคุมจากทบวงมหาวิทยาลัย และขาดแคลนอาจารย์ผู้สอน

3.2.6 เอกสารการสอน งานวิจัย ตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่เห็นได้ชัด คือ แม้ว่าจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นแต่ตำราวิชาการสำหรับใช้อ้างอิงยังคงมีน้อย งานวิจัยที่ค้นพบมักเป็นงานวิจัยในธุรกิจสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ หรือเป็นข้อเขียนจากประสบการณ์ของผู้อยู่ในแวดวงสื่อสารมวลชน ซึ่งบุคคลทั่วไปที่ไม่ได้สำเร็จการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ก็สามารถเข้าใจได้ นอกจากนี้ ตำราด้านความรู้เบื้องต้นจะมีมาก ในขณะที่หนังสือที่กล่าวถึงการสื่อสารมวลชนกับการพัฒนาสังคมจะมีน้อย

ส่วนลักษณะอันคงที่ของเอกสารและตำราทางวิชาการ พบว่า ตำราวิชาการจำนวนไม่น้อยแต่งขึ้นตั้งแต่ในยุคแรกและยังคงนำมาใช้อ้างอิงอยู่ในปัจจุบัน โดยอาจมีการนำกลับมาพิมพ์ใหม่โดยเพิ่มเนื้อหาบางส่วนเข้าไป นอกจากนี้ ตำราทางวิชาการก็ยังคงเป็นการแปลจากต่างประเทศเสียเป็นส่วนใหญ่เหมือนในช่วงยุคแรก

3.2.7 จำนวนและคุณภาพของอาจารย์ผู้สอน

เมื่อพิจารณาในด้านความเปลี่ยนแปลง ทุกกลุ่มสถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จะมีจำนวนอาจารย์ เพิ่มมากขึ้นและคุณภาพสูงขึ้น อาจารย์ส่วนใหญ่ที่สำเร็จระดับปริญญาเอกมักจบการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา ทำให้รับแนวคิดมาจากต่างประเทศและมีแนวทางการสอนไม่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มสถาบัน แต่ประเด็นที่แตกต่างกันระหว่างมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน คือ จำนวนคุณภาพ รวมทั้งภาระงานสอน ซึ่งในกลุ่มมหาวิทยาลัยของรัฐจะสูงกว่าในมหาวิทยาลัยของเอกชนและสถาบันราชภัฏ

แม้จำนวนอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐได้เปรียบสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ในด้านจำนวนและคุณภาพ แต่จะประสบปัญหาการขาดบุคลากรที่จะสามารถสอนได้ในหลากหลายวิชา

อาจารย์หนึ่งคนมักรับผิดชอบสอนเพียงหนึ่งหรือสองรายวิชาต่อภาคการศึกษา และปฏิเสธที่จะไปสอนในรายวิชาใหม่ซึ่งไม่เคยมีประสบการณ์สอนมาก่อน

ในขณะที่สถาบันอุดมศึกษาเอกชนและสถาบันราชภัฏจะมีปัญหาการขาดแคลนอาจารย์ประจำผู้มีคุณวุฒิสอง ทำให้ต้องเชิญอาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ หรือผู้อยู่ในแวดวงสื่อสารมวลชนมาเป็นอาจารย์พิเศษ ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา คือ อาจารย์ไม่มีเวลาให้กับนักศึกษาอย่างเต็มที่ และผู้ที่เป็อาจารย์พิเศษแม้จะชำนาญการใช้และบริหารงานสื่อในทางปฏิบัติ แต่ขาดความเข้าใจต่อปรัชญาการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และธรรมชาติของสื่ออย่างแท้จริง ทั้งนี้ เนื่องจากไม่ได้ผ่านการศึกษาในเชิงทฤษฎี เช่น องค์ประกอบของการสื่อสารมวลชน กระบวนการสื่อสารมวลชน และแนวคิดทฤษฎีที่ว่าด้วยการสื่อสารกับการพัฒนา

4. พัฒนาการของการศึกษานิเทศศาสตร์กับต้นกำเนิดเดิม

เมื่อได้ศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย นับแต่ที่รับอิทธิพลจากแนวคิดของตะวันตก และมีการเติบโต แม้แรกเริ่มแนวคิดในการสอน จะได้รับอิทธิพลจากตะวันตก แต่การเติบโตกลับมิได้เป็นไปในทิศเดียวกันกับการเติบโตด้านนิเทศศาสตร์ของตะวันตก จนถึง พ.ศ.2540 สหรัฐอเมริกา อันเป็นต้นแบบการศึกษาแขนงนี้ของไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบเนื้อหาไปมาก ด้วยแรงผลักดันทั้งจากนักวิชาการ และจากการตรวจสอบของสังคมอยู่เสมอ จนนำไปสู่ความพยายามปรับปรุงหลักสูตร เปิดสอนในรายวิชาใหม่ รวมทั้งสาขาใหม่ เพื่อให้ทันนิเทศศาสตร์สามารถเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์แขนงอื่นได้ เช่น ด้านเกษตรกรรม แพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือแม้กระทั่งในด้านการเมือง เช่น มีการเปิดสอนวิชาการสื่อสารสำหรับคนพิการ การสื่อสารการเกษตร (Robert T. Craig and Dand A. Calone, 1998)

แต่สำหรับการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในไทย ลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นประการสำคัญจะมาจากปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะจากกลไกทางสังคมในแต่ละช่วงยุคเป็นตัวผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสม โดยมีได้ปรับเปลี่ยนทิศทางไปไกลกว่าการยึดสื่อเป็นศูนย์กลางสำคัญ กล่าวคือ การเติบโตของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ของไทย แม้จะเป็นไปทั้งในลักษณะการเพิ่มการลด และความต่อเนื่องขององค์ประกอบในการศึกษา แต่ไม่ได้เกิดในลักษณะของการปรับหรือโครงสร้าง หรือเปลี่ยนแนวทางไปอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นเพียงการปรับเล็กลง น้อยๆ เพื่อตอบสนองและทันต่อสภาวะเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีในแต่ละยุคสมัยมากกว่า

จากลักษณะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้กล่าวได้ว่าการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของไทย แม้จะถือกำเนิดจากการรับอิทธิพลของแนวคิดการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนมาจากตะวันตก หากแต่เมื่อระยะเวลาเปลี่ยนไป การศึกษานิเทศศาสตร์ของตะวันตกได้พัฒนารูปแบบจากการยึดสื่อเป็นศูนย์กลาง มาเป็นปรับประยุกต์สื่อให้เข้ากับศาสตร์อื่นๆ อันแสดงถึง การใช้ประโยชน์จากวิชาการสื่อสารมวลชน ในขณะที่ไทยกลับมิได้มีพัฒนาการเช่นนั้น ยังคงรักษาแนวคิด และทิศทางการศึกษาเดิม

แม้จะมีความเปลี่ยนแปลง ก็เป็นไปเพื่อความเหมาะสมตามสภาพสังคม โดยเหตุผลอันเป็นคำตอบของแนวทางดังกล่าว มี 3 ปัจจัยคือ

1) กฎระเบียบจากภาครัฐ แม้รัฐจะผ่อนคลายนโยบายความเข้มงวด ด้านกฎระเบียบในการเปิดดำเนินการการแก้ไขหลักสูตรและควบคุมมาตรฐานให้แก่สถาบันมีความคล่องตัวขึ้น ดังรายละเอียดที่ปรากฏในนโยบายการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 5 แต่อย่างไรก็ตาม รัฐยังคงมีอิทธิพลต่อการจัดการบริหารงาน และกำหนดเกณฑ์การเปิดสอนและบริหารงานไว้ ทำให้การเคลื่อนไหวออกนอกกรอบเป็นไปได้ยาก

2) ข้อจำกัดจากตัวนักวิชาการนอกระบบได้แก่ ความไม่พร้อมทั้งด้านจำนวน และคุณภาพของอาจารย์ผู้สอนด้านนิเทศศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษา

3) การขาดบรรยากาศความตื่นตัวในวงวิชาการนิเทศศาสตร์ นักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ยังขาดความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาแนวทางใหม่ๆ ในการสอนนิเทศศาสตร์ โดยพิจารณาได้จากการขาดการรวมตัวกันเพื่อพัฒนาการศึกษานิเทศศาสตร์ และการผลิตงานเอกสารตำราที่ยังต้องพัฒนาในเชิงคุณภาพ รวมถึงการสัมมนาระดมความคิดเพื่อเสนอทิศทางใหม่ก็ยังมีน้อย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อันเรียกได้ว่า เป็นสถาบันเก่าแก่ที่ศึกษาสาขานิเทศศาสตร์ และเป็นแม่แบบการสอนสาขานี้ เมื่อแรกเริ่มเปิดการสอนรับแนวคิดสำคัญมาจากการศึกษานิเทศศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรหลายครั้ง อาทิเช่น ใน พ.ศ.2530 และ พ.ศ.2537 โดยระบุเหตุผลของการปรับปรุงดังกล่าวว่า เพื่อให้มีความเหมาะสม และมีลักษณะบูรณาการมากที่สุด โดยตระหนักถึงคุณภาพของบัณฑิตที่จะออกไปประกอบอาชีพในอนาคต จึงจำเป็นต้องตรวจสอบความต้องการของตลาด และยึดหลักปรัชญาการศึกษาชั้นอุดมศึกษาเป็นพื้นฐาน เพื่อนำมาเป็นแนวทางของการสร้างหลักสูตร

ในกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการเปิดสาขาวิชาใหม่ ๆ ที่ชัดเจนกว่ามหาวิทยาลัยของรัฐ แต่ก็ดำเนินไปในลักษณะรองรับการขยายตัวขององค์กรภาคธุรกิจ เช่น สาขานิเทศศิลป์ การสื่อสารการตลาด นิเทศศาสตร์ธุรกิจ การปรับตัวของหลักสูตรเองก็เพื่อความเหมาะสมและทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

สำหรับสถาบันราชภัฏ แม้ว่า จะรับอิทธิพลในการจัดการบริหารหลักสูตรโดยยึดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นแม่แบบสำคัญในการเปิดสอนนับแต่แรกเริ่ม ขณะที่แม่แบบได้ปรับปรุงหลักสูตรมาแล้วหลายครั้ง แต่สถาบันราชภัฏกลับมีความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก การขยายตัวของสาขาที่เปิดสอน การปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรและการปรับเปลี่ยนรายวิชาเกิดขึ้นน้อยหรืออาจกล่าวได้ว่า แทบไม่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากหลักสูตรเดิม

เหตุผลที่อาจสามารถนำมาใช้อธิบายการคงที่ของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในสถาบันราชภัฏ น่าจะมาจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ การควบคุมหรือกฎระเบียบจากกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นเงื่อนไขให้การเสนอขอปรับปรุงแก้ไขเป็นอย่างไร้คล่องตัวนัก และจากข้อจำกัดในด้านจำนวน

ผู้สอน อาจารย์ประจำที่มีอยู่ก็ยังคงมีความต้องการพัฒนาศักยภาพในเชิงวิชาการอีกมาก เช่น การฝึกอบรมเพิ่มเติม การศึกษาต่อ และการค้นคว้าวิจัยเพื่อผลิตผลงานทางวิชาการ เป็นต้น

ส่วนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นสถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่พัฒนาออกมาจากต้นกำเนิดเดิมมากที่สุด โดยมีได้ยึดที่สื่อเป็นศูนย์กลาง แต่ก็ยังคงเป็นลักษณะพัฒนาการที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขของบริบททางสังคมภายนอก คือ การผลักดันจากเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งแนวทางการศึกษาในเชิงสารสนเทศดังกล่าว จะกลายเป็นกระแสหลักหรือทิศทางใหม่ ในการศึกษา นิเทศศาสตร์ของไทยหรือไม่ เป็นประเด็นที่น่าจะได้มีการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป

5. ปัจจัยแห่งความนิยมศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ : ตัวบ่งชี้สถานการณ์ภาพ

เมื่อพิจารณาถึงความนิยมในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของนิสิต นักศึกษา ตลอดระยะเวลาของการเปิดสอนสาขานี้ในระดับปริญญาตรี ความนิยมในการเลือกคณะนิเทศศาสตร์มีสูงเป็นอันดับต้นๆ โดยเฉพาะนับจากช่วง พ.ศ.2530 เป็นต้นมา จากเดิมซึ่งแรกเริ่มสาขาวิชานี้ได้รับความสนใจน้อย ดังที่ บำรุงสุข สีหอำไพ อดีตคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ระบุในเอกสารประกอบงานสัมมนาปัญหาการสอนสื่อสารมวลชนในประเทศไทย พ.ศ.2515 ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นประการหนึ่ง คือ ผู้เข้าศึกษาทางด้านนี้จำนวนเกินกว่าครึ่ง มิได้สนใจเลือกเรียนวิชาการสื่อสารมวลชน หากแต่จำใจต้องเรียน เพราะเลือกติดอันดับเข้ามา

เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีพัฒนามากขึ้น ธุรกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว อุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนเข้ามามีบทบาทสูงขึ้นในสังคม รวมทั้งจากการที่ภาครัฐเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของการใช้สื่อมวลชนเป็นกลไกพัฒนาในด้านต่างๆ ส่งผลต่อความต้องการบุคลากรที่ผ่านการศึกษาและอบรมเพื่อไปปฏิบัติงานในแวดวงสื่อสารมวลชนมากขึ้น ประกอบกับผลตอบแทนและรายได้จากการประกอบวิชาชีพแขนงนี้ซึ่งอยู่ในอัตราสูง ส่งผลต่อค่านิยมในการเลือกคณะนิเทศศาสตร์สูงขึ้น จนอยู่ในอันดับแรกของการเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีเลยทีเดียว ดังที่นิตสาร สุทธิวงศ์ ได้สำรวจความนิยมในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ใน พ.ศ. 2531 ไว้ โดยแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 28
แสดงอันดับการเลือกเข้าศึกษาสาขาวิชานิเทศศาสตร์ ปีการศึกษา 2531
สำนักทะเบียนและประมวลผล ทบวงมหาวิทยาลัย

สถาบัน	อันดับการเลือกของผู้สมัคร						
	รวม	1	2	3	4	5	6
รวมทั้งหมด	476,482	89,409	88,419	85,862	79,832	71,151	61,809
1. จุฬาลงกรณ์ (นิเทศศาสตร์)	6,090	4,404	1,035	298	161	115	77
2. เกษตรฯ (มนุษยศาสตร์)	2,356	431	634	589	403	194	105
3. มธ. (วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน)	8,774	4,024	3,064	919	357	240	170
4. มช. (มนุษยศาสตร์)	4,781	1,282	1,348	1,094	609	302	146

(นิศากร สุทธิวงศ์, 2533 : 50.)

อนึ่ง เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว กลไกสำคัญที่ทำให้การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เป็นที่นิยมสูง ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยทางสังคมภายนอกเป็นตัวหลักต้น ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวล สรุป และวิเคราะห์ ปัจจัยที่นำไปสู่ความนิยมในสาขาวิชานี้ได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. การขยายตัวของธุรกิจสื่อสารมวลชน ทั้งในด้านวิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง ธุรกิจโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีอัตราการเติบโตสูง และให้ผลตอบแทนที่น่าพึงพอใจ ทำให้มีผู้สนใจเข้าศึกษามากขึ้น

2. ความสำคัญที่รัฐเริ่มมีให้ต่อการสื่อสารมวลชน เช่น การกำหนดนโยบายและแผนพัฒนา โดยใช้การสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์ ซึ่งต้องการผู้มีความรู้ในศาสตร์แขนงนี้ เพื่อเข้าไปเป็นผู้วางแผนและปฏิบัติงานมากขึ้น

3. การขยายตัวและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ อันนำไปสู่ความซับซ้อนของกลไกการสื่อสารมวลชน ซึ่งต้องการผู้ผ่านการศึกษา และเข้าใจการปฏิบัติงานสื่อ มิใช่เพียงแต่รู้จักการฝึกฝนจากการทำงานจริง ทำให้ต้องการผู้สำเร็จการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่ได้ศึกษาและเข้าใจต่อวิทยาการเทคโนโลยีสารสนเทศในระดับที่ดีพอจนไม่ต้องรับมาฝึกฝนอบรมใหม่ แต่สามารถปฏิบัติงานได้ทันที

เนื่องจากเงื่อนไขพัฒนาการของการศึกษานิเทศศาสตร์ที่ผันแปรไปตามบริบทภายนอก ดังกล่าวนี้เอง เมื่อสังคม เศรษฐกิจเกิดความเปลี่ยนแปลง การผลิตบุคลากรในสาขานิเทศศาสตร์จึงได้รับผลกระทบไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังจะพบว่า ในช่วงนับแต่ พ.ศ.2538-2540 อุตสาหกรรมสื่อสิ่งพิมพ์ได้รับผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำลง จนหนังสือพิมพ์หลายฉบับต้องปิดตัวเองลง ในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลต่อความนิยมเข้าศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ซึ่งลดลงตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า การเติบโตของสาขานิเทศศาสตร์ของไทย มิได้ถึงจุด “อิ่มตัว” ดังที่มีการกล่าวถึง เพราะในการศึกษาพัฒนาการเท่าที่ผ่านมา หลักสูตรนิเทศศาสตร์สามารถปรับตัวเข้ากับความต้องการของสังคมและกระแสความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยแวดล้อมภายนอกได้ โดย

เฉพาะในเชิงธุรกิจ ดังเช่น การปรับทิศทางในการศึกษาสารสนเทศ ซึ่งได้รับความสนใจจากนักศึกษา มากขึ้นโดยเฉพาะนับแต่ช่วง พ.ศ.2538 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อประเทศไทยเข้าสู่ความ เป็นสังคมสารสนเทศ สาขาวิชานิติศาสตร์ที่เน้นวิทยาการเทคโนโลยี ก็ยังมีศักยภาพสูงขึ้น

6. ปัญหาการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนิติศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษา

จากการประมวลข้อสรุปที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย ผนวกกับบทสัมภาษณ์ บทวิเคราะห์ของนัก วิชาการด้านนิติศาสตร์และสื่อสารมวลชนในแวดวงวิชาชีพ ทำให้สามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นของ การจัดการศึกษาด้านนิติศาสตร์ได้ ดังนี้

6.1 ปัญหาด้านคุณภาพของนักนิติศาสตร์

จากอิทธิพลของอุตสาหกรรมสื่อที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง นับแต่ยุคที่ 2 ทั้งในด้านธุรกิจ และเทคโนโลยี ส่งผลต่อการเพิ่มจำนวนของบุคลากรในแวดวงสื่อ การเติบโตในเชิงปริมาณจึงนำมา ซึ่งคำถามว่าในขณะที่นักนิติศาสตร์มีมากขึ้นแล้ว คุณภาพจะมีมาก-น้อยเพียงใด อันเป็นประเด็นที่ มีการกล่าวถึงและวิพากษ์วิจารณ์กันมาเป็นเวลานาน มีการตั้งข้อสังเกตว่า สถาบันที่เปิดสอนด้าน นิติศาสตร์ไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะถ่ายทอดความสามารถทางวิชาชีพให้บัณฑิตในสาขาวิชานี้ได้ ขณะเดียวกัน สถาบันสื่อสารมวลชนจำนวนไม่น้อยก็ไม่มีเวลาและไม่ต้องการลงทุนเพิ่มในการฝึกฝน อบรม แต่ต้องการผู้ที่จบการศึกษาและพร้อมจะทำงานได้ทันที ดังนั้น แต่ละสถาบันจึงมุ่งผลิต บัณฑิตเพื่อตอบสนอง ร้องรับตลาดแรงงานและความต้องการของผู้ประกอบการเป็นสำคัญ ปัญหาที่ ปราภฏ คือ คุณภาพของบัณฑิตที่ผลิตผลงานที่ไม่ได้มาตรฐาน และตัวผู้ปฏิบัติงานขาดความรับ ผิดชอบต่อวิชาชีพ ทำให้คุณภาพการทำงานด้านสื่อสารมวลชนตกต่ำลง (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ , 2536 : 69)

ในการผลิตบุคลากรเพื่อประกอบอาชีพ เมื่อพิจารณาปรัชญาการศึกษาสถาบันการ ศึกษาส่วนใหญ่โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาเอกชน จะมุ่งป้อนตลาดแรงงานระดับปฏิบัติการของ อุตสาหกรรมสื่อมวลชน โดยมีข้อสนับสนุนจากการเปิดสาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ที่มากเป็น อันดับแรก และละเลยการสร้างองค์ความรู้ที่อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับกระบวนการ ทางสังคม ซึ่งแท้ที่จริงแล้วน่าจะเป็นบทบาทสำคัญของการศึกษานิติศาสตร์ ทั้งนี้ อาจเป็นผล สืบเนื่องมาจากสภาพสังคม และเศรษฐกิจปัจจุบันบีบบังคับให้คนรุ่นใหม่ต้องแสวงหาความมั่นคงทาง เศรษฐกิจมากกว่าที่จะทำงานด้วยอุดมคติ

นอกจากนั้น จากการสำรวจความคิดเห็นของบรรดาผู้ประกอบการ หรือผู้บริหารองค์กร สื่อสารมวลชน มักมองว่า นักนิติศาสตร์ปัจจุบันจำนวนไม่น้อยขาดความสามารถ ขาดความเชื่อมั่น ขาดความรู้เกี่ยวกับองค์กรที่ตนเองสังกัดอยู่อย่างจริงจัง มีจุดอ่อนด้านภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังมีความอดทนในการทำงานต่ำ ซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จในงานสื่อสารมวลชน และกระทบต่อการ ยกกระดับมาตรฐานวิชาชีพนิติศาสตร์ไม่น้อย (สุเทพ เดชะชีพ, 2532 : 132) แต่อย่างไรก็ตาม จากข้อวิจารณ์ดังกล่าวของผู้ประกอบการสื่อสารมวลชน แม้จะแสดงถึงความไม่พึงพอใจต่อคุณภาพ

ของบัณฑิตสาขานี้ แต่ความไม่พอใจดังกล่าวก็ไม่ได้นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงหรือการปรับปรุงแก้ไข ในเนื้อหาหลักสูตรแต่อย่างใด

6.2 ปัญหาด้านการบริหารจัดการหลักสูตร

เมื่อประมวลจากสถานภาพในโครงสร้างหลักสูตร และรายวิชาที่เปิดสอนในแต่ละกลุ่ม สถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ทำให้สรุปได้ว่า สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นต่อปัจจัยต่าง ๆ ของหลักสูตร นิเทศศาสตร์อาจประมวลได้ดังนี้

1. เนื้อหาหลักสูตร

- หลักสูตรมุ่งสอนให้นักศึกษาเป็นผู้ปฏิบัติงาน คือ เป็นนักข่าว นักเขียน แต่ไม่สอนให้มีความรู้ ความเข้าใจต่อธุรกิจ การวางแผนและการบริหารงานด้านสื่อสารมวลชน โดยจะพบว่า แม้จะมีการสอนในวิชาธุรกิจเบื้องต้น หรือหลักการตลาด หากแต่ขาดการศึกษาในรายวิชาด้านเศรษฐศาสตร์ หรือการศึกษาระบบข้อมูลข่าวสารที่ลึกซึ้ง

ในการปฏิบัติงานด้านสื่อสารมวลชน ความรู้ ความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม นับเป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าความรู้ด้านเทคนิคของการรายงานข่าว การเขียนข่าว การถ่ายภาพ หรือการตัดต่อภาพ (สายทิพย์ สุคติพันธ์, 2537 : 62) ซึ่งหากนักวิชาชีพยังคงอ่อนด้อยในการทำความเข้าใจ จับประเด็นเรื่องราวที่ตนเองกำลังสนใจติดตามแทนสาธารณชนอยู่ ก็ย่อมจะให้สิ่งที่สาธารณชนน่าจะได้รับรู้พลาดไปจากความเป็นจริงได้ง่าย

- หลักสูตรขาดการอบรมทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียน ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ซึ่งแม้ว่า แทบทุกสถาบันการศึกษาจะกำหนดให้นักศึกษาต้องเรียน แต่ก็เพียงการสอนในวิชาพื้นฐานเบื้องต้น ยกเว้นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งเล็งเห็นความสำคัญของภาษาต่างประเทศที่มีต่องานสื่อสารมวลชนปัจจุบัน โดยบังคับให้นักศึกษาต้องเรียนถึง 15 หน่วยกิต

- เนื้อหาหลักสูตรยังขาดในส่วนที่เป็นศิลป์ (Art) แม้จะเน้นหนักในด้านการผลิตเนื้อหาของสาร (message) เช่น การเขียนข่าว เขียนบทโทรทัศน์ วิทยู หากแต่ให้ความสำคัญต่อผลผลิต (production) น้อยเกินไป ดังจะพบว่า ทุกกลุ่มสถาบันการศึกษา ขาดรายวิชาเกี่ยวกับศิลปะการผลิตรายงานในสื่อประเภทต่างๆ

- รายวิชาที่เกี่ยวกับการวางแผนสื่อ (Media Planning) มีน้อย ทำให้การดำเนินงานสื่อสารมวลชนในระดับการบริหารมีอุปสรรค ดังที่ได้มีหลักฐานสนับสนุนจากงานวิจัยหลายเรื่อง อาทิเช่น ชีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ (2531) ได้ทำการวิจัยพบว่า เมื่อขาดบุคลากรด้านการวางแผนก็จะหาแผนที่ดีไม่ได้ ซึ่งเป็นผลกระทบกับงบประมาณ อัตรากำลังคน ทำให้การดำเนินงานหยุดชะงัก และขาดการพัฒนา (ชีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ, 2531 อ้างใน รัตนกร ทองสำราญ, 2540 : 134)

ข้อสรุปดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของรัตนะ ศรีชนะโชคชัย (2533) ที่พบว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญของการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนา ได้แก่ ปัญหาด้านเจ้าหน้าที่ กล่าวคือ ไม่มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานโดยตรง และขาดความรู้ในเรื่องการประชาสัมพันธ์ (รัตนะ ศรีชนะโชคชัย, 2533 อ้างใน รัตนากร ทองสำราญ , 2540 : 134)

- หลักสูตรขาดความทันสมัย ไม่ทันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยเฉพาะในสาขาที่ต้องอาศัยความชำนาญและเทคนิคเฉพาะทาง เช่น วิทยุและโทรทัศน์ ภาพยนตร์

ในอีกแง่มุมหนึ่ง เสรี วงษ์มณฑา ได้ให้ความคิดเห็นต่อหลักสูตรนิเทศศาสตร์ปัจจุบันสำหรับหลักสูตรสาขาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยเอกชน นับว่าเป็นหลักสูตรที่ทันสมัย และเน้นภาคปฏิบัติอย่างชัดเจน หากนักศึกษาตั้งใจเรียนเป็นอย่างดี น่าจะเป็นผู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติงานจริงได้ทันที อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนักศึกษายังคงไม่สนใจความเป็นไปของบ้านเมืองเท่าที่ควร (สัมภาษณ์ เสรี วงษ์มณฑา , 31 สิงหาคม 2541)

2. ปัญหาด้านงบประมาณจากภาครัฐ

- การบริหารโครงการวิจัยที่มีเงินทุนอยู่อย่างจำกัด ทำให้การวิจัยเกี่ยวกับสื่อสารมวลชนไม่ได้รับความสนใจนัก โดยเฉพาะงานวิจัยในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ซึ่งแม้แต่ผู้บริหารของสถาบันอุดมศึกษาก็ยอมรับว่าเป็นจุดอ่อนด้อย ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการได้รับงบประมาณสนับสนุนที่จำกัด รวมถึงอาจารย์ผู้สอนขาดประสบการณ์ในด้านการทำวิจัยที่ดีพอ (ธนู กุลธน, 2534 : 38) อันนำไปสู่ความอ่อนแอของบรรยากาศทางวิชาการ การขาดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นทางวิชาการ

- รัฐบาลขาด “ทุนสนับสนุน” ให้เกิดการพัฒนางองค์ความรู้ ทุนดังกล่าวไม่ใช่ปริมาณเงินแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นด้านความรู้ ความชำนาญที่จะต้องสอดคล้องและทันกับลักษณะสังคมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

สำหรับในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน แม้ว่า จะมีรายได้จากค่าธรรมเนียมการศึกษา หากแต่การขาดงบสนับสนุนจากภาครัฐก็เป็นข้อจำกัดประการหนึ่งของการขยายตัวของสาขาใหม่ ๆ โดยเฉพาะสาขาที่ต้องอาศัยอุปกรณ์และเทคโนโลยีขั้นสูง เช่น สาขาวิทยุและโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์

อนุสรณ์ ศรีแก้ว หัวหน้าสาขาและผู้ก่อตั้งสาขาวิชาภาพยนตร์และวิทยุทัศน์ในมหาวิทยาลัยรังสิต อันเป็นมหาวิทยาลัยเอกชนแห่งเดียวที่เปิดสอนในแขนงวิชาดังกล่าว กล่าวถึงการจัดสอนภาพยนตร์ว่า ปัญหาและอุปสรรคที่พบในระยะแรก คือ เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ยังขาดแคลน แม้ว่าช่วงแรกจะไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากนักศึกษาปี 1 ยังไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องมือมากนัก แต่เมื่อศึกษาชั้นสูงขึ้น ต้องมีการฝึกปฏิบัติงาน มหาวิทยาลัยจะต้องเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ซึ่งมีราคาแพง

เช่น กล้องตัวละประมาณ 6-7 ล้านบาท หรือเครื่องตัดต่อภาพยนตร์ราคาล้านกว่าบาทขึ้นไป ซึ่งจะต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ

....ปัญหาที่มีในปัจจุบัน คือ มีผู้ต้องการเรียนมาก แต่เครื่องมือไม่เพียงพอกับจำนวนนักศึกษา เช่น เครื่องตัดต่อคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีเพียง 2 เครื่อง แต่ขณะนี้อธิการบดีได้อนุมัติซื้อเครื่องตัดต่อระบบ Non-Linear เพิ่มอีก 7 เครื่อง ประมาณ 7-8 ล้านบาท ซึ่งสัดส่วนของจำนวนนักศึกษากับเครื่องมืออุปกรณ์คงจะดีขึ้น...

(สัมภาษณ์ อนุสรณ์ ศรีแก้ว, 15 กันยายน 2541)

จากข้อจำกัดที่เกิดขึ้นดังกล่าว เป็นตัวปองชี้ให้เห็นถึงปัจจัยอันเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการขยายตัวของสาขานิเทศศาสตร์ โดยเฉพาะสาขาที่ต้องมีค่าใช้จ่ายสูง ปัญหาด้านงบประมาณก็นับเป็นประเด็นสำคัญที่มีผลต่อพัฒนาการด้านนิเทศศาสตร์นับแต่แรกเริ่มเลยทีเดียว

3. ปัญหาด้านบุคลากร

ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นต่อองค์ประกอบของการศึกษานิเทศศาสตร์ในด้านอาจารย์ผู้สอน คือ ระบบค่าตอบแทนของอาจารย์ผู้สอนนิเทศศาสตร์ตามมาตรฐานวิชาการค่อนข้างน้อย ทำให้ขาดแรงจูงใจที่จะเข้าสู่สถาบันการศึกษาอันนำไปสู่ปัญหาอาจารย์ผู้สอนไม่พอเพียง เกิดภาวะ“สมองไหล” ออกไปสู่ตลาดธุรกิจเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนั้น ปัญหาด้านคุณภาพของบัณฑิตก็เป็นประเด็นสำคัญต่อการศึกษานิเทศศาสตร์ในปัจจุบัน เนื่องจาก ขาดอาจารย์ผู้สอนที่ชำนาญด้านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างแท้จริง ดังที่ ครรชิต มาลัยวงศ์ได้กล่าวถึงปัญหานี้ว่า ในประเทศไทยยังขาดผู้สนใจผลักดันเรื่องดังกล่าว เพราะคิดว่า มหาวิทยาลัยหลายสิบแห่งที่มีอยู่ทั่วประเทศจะดำเนินการสอนและฝึกอบรมได้อย่างเพียงพอ แต่ในความเป็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้น คือ หลักสูตรที่เปิดสอนนั้นยังไม่เหมาะสม กล่าวคืออาจารย์ส่วนมากไม่ได้สำเร็จการศึกษาด้านนี้โดยตรง และขาดหน่วยงานที่จะส่งเสริมเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ได้อย่างแท้จริง (ครรชิต มาลัยวงศ์, 2538 : 18)

จากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น นักวิชาการ รวมถึงผู้มีบทบาทในการบริหารหลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษาก็ได้เพิกเฉยต่อข้อวิจารณ์ดังกล่าว โดยพยายามรับฟังข้อเสนอแนะเพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตร แต่อุปสรรคที่เกิดขึ้นคือ ขั้นตอนและกระบวนการที่ค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อน รวมทั้งกฎเกณฑ์ การควบคุมจากภาครัฐก็เป็นปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรดำเนินไปได้ยาก (มาลี บุญศิริพันธ์, 2534 : 67-69)

ช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา เริ่มมีสมาคมวิชาชีพสื่อสารมวลชนที่ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยนับแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นมา มีความพยายามจัดสัมมนา ระดมความคิดเห็นเพื่อหาทางออกในการแก้ปัญหา แสวงหาแนวทางการพัฒนา ทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพนิเทศศาสตร์ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือศึกษาเฉพาะประเด็นปัญหาที่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์

ขณะนั้น โดยไม่ได้มุ่งพัฒนาความรู้เชิงวิชาการอย่างแท้จริง เช่น ยังขาดการสัมมนาเกี่ยวกับการวิจัย การประเมินคุณภาพของตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ เพราะฉะนั้น หากต้องการความเปลี่ยนแปลงที่ต้องดำเนินการแก้ไขที่โครงสร้างและระบบทั้งหมด

ในปัจจุบัน สมาคมวิชาชีพด้านการสื่อสารมวลชนได้พยายามแสดงบทบาทเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาองค์ความรู้และยกระดับมาตรฐานความสามารถของนักนิเทศศาสตร์รุ่นใหม่มากขึ้น เช่น การจัดการประกวด แข่งขันเพื่อสร้างสรรค์ผลงานในสาขาวิชาต่างๆ อันเป็นการฝึกฝนฝีมือและกระตุ้นให้นักศึกษาได้มีเวทีสำหรับทดสอบความสามารถในการทำงาน จัดเสวนาระดมความคิด การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การให้ทุนอุดหนุนหรือการจัดอบรมหลักสูตรระยะสั้น เช่น หลักสูตรวิชาชีพ หนังสือพิมพ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งบุคคลผู้มีบทบาทในการผลักดัน คือ สมควร กวียะ อดีตอาจารย์ประจำคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การอบรมหลักสูตรดังกล่าว เป็นความร่วมมือของสมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อให้ความรู้ และฝึกทักษะในการปฏิบัติงานแก่นักหนังสือพิมพ์ที่ต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเอง (สมควร กวียะ, 2541 : 59)

ตัวอย่างการให้การสนับสนุนพัฒนาทางวิชาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่น่าสนใจอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การให้การสนับสนุนด้านการทำวิทยานิพนธ์แก่นักศึกษาของบริษัทกันตนา ซึ่งให้ทุน “กันตนาวิทยานิพนธ์” ส่งเสริมงานวิจัยด้านการสื่อสารมวลชน โดยเริ่มให้แก่บัณฑิตปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนละ 10,000 บาท ก่อนจะขยายไปทุกสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของ ประดิษฐ์ กัลย์จาฤก อดีตประธานบริษัทกันตนา ที่ต้องการให้การศึกษาระดับอุดมศึกษามีส่วนในการสร้างสรรค์งานแก่นักวิชาชีพในวงการสื่อสารมวลชน โดยจัดสรรกองทุนส่งเสริมงานวิจัยด้านนิเทศศาสตร์ระดับปริญญาโทและเอก ทั้งนี้ เพื่อพัฒนามาตรฐานการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ข้อเสนอแนะที่ควรได้รับการพิจารณาในที่นี้ คือ วงการวิชาชีพสื่อสารมวลชน หรือองค์กรเอกชน ควรหันมาให้ความสนใจสนับสนุนการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนงานวิจัยทั้งที่เป็นผลงานของอาจารย์และนักศึกษา ทั้งนี้ เพื่อเป็นกลไกประการหนึ่งของการพัฒนาความรู้ในเชิงวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ของไทย

7. ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีต่อการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์

ในช่วงทศวรรษที่ 2539-2540 การพัฒนาของสื่อแขนงต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว สื่อมวลชนกลายเป็นองค์ประกอบหลักในการแปรโครงสร้างของสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมมารับข่าวสารของคนไทยให้ก้าวสู่ลักษณะความเป็นสากล และยอมรับสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาอย่างรวดเร็วขึ้น สื่อแต่ละประเภทจะมีการปรับตัวมากขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เช่น เน้นเทคโนโลยี พยายามสร้างการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง เนื้อหาของรายการเจาะเฉพาะด้านมากยิ่งขึ้น สื่อมีการรวมตัว

กันมากขึ้นในลักษณะของการเป็น multi-media ทำให้เกิดการขยายตัวของสื่อสารสองทางระหว่างความต้องการของผู้บริโภคผ่านสื่อผู้ให้ข้อมูลหรือตัวสื่อมวลชนเอง

7.1 ความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีที่มีต่อเนื้อหาการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์

สุกัญญา สุตบรรทัด (2537 : 102) ได้ให้ความเห็นว่า จะเกิดรูปแบบใหม่ของมาตรฐานการเสนอข่าวสาร แทนที่วิทยการวารสารศาสตร์ดั้งเดิม คือ การเสนอข่าวผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ตหรือคอมพิวเตอร์ช่วยในการรายงานข่าวแทนการอ่านจากหนังสือพิมพ์ เกิดระบบตลาดอย่างใหม่ซึ่งอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศในการสื่อสารไปยังผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมาย ระบบการโฆษณาอย่างใหม่ที่เน้นความรวดเร็ว เป็นระเบียบมาตรฐานของสังคมโลกซึ่งประเทศไทยต้องเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ความสำเร็จของสื่อมวลชนไทย จึงน่าจะอยู่ที่การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้อย่างสอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรม

อนึ่ง คำว่า “สอดคล้อง” ที่ใช้ตามความหมายข้างต้น หมายถึงการนำความรู้ทางเทคโนโลยี เทคนิควิทยาการด้านคอมพิวเตอร์ และระบบสารสนเทศทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติการมาประยุกต์ใช้ในงานสื่อสารมวลชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของงาน

สำหรับผลของเทคโนโลยีด้านการสื่อสารมวลชนที่จะส่งผลต่อการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จะมีอิทธิพล ทั้งในทางตรงและทางอ้อมในด้านต่อไปนี้

1. ช่วยลดเวลาและลดระยะทาง การส่งข่าวสารจะดำเนินไปอย่างรวดเร็ว การแพร่กระจายข่าวสารและมรดกทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างแพร่หลาย สื่อของรัฐเริ่มรับผิดชอบต่อประชาชนมากขึ้น การปิดหูปิดตาประชาชนทำได้ยากขึ้น โดยสาเหตุประการหนึ่ง อันเนื่องมาจากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2540 ที่ให้สิทธิเสรีภาพต่อประชาชนในการรับรู้ข้อมูลการปฏิบัติงานของภาคราชการและนักการเมือง

เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากข้อบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว ลักษณะการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จึงน่าจะมุ่งไปที่ความสำคัญของการศึกษาเนื้อหาเพิ่มขึ้น มิใช่สนใจเฉพาะตัวสื่อ หรือเทคนิคการนำเสนอหนังสือ แต่เพิ่มความสนใจในการศึกษาด้านแสวงหาข่าวสาร เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน และให้ความสำคัญต่อจรรยาบรรณในการปฏิบัติงานสื่อสารมวลชนมากขึ้น

2. เกิดระบบการสื่อสารแบบแลกเปลี่ยน (Interactive) ในวิถีชีวิตชุมชน นำไปสู่การพัฒนาและประสานสัมพันธ์ระดับโลก อันจะนำไปสู่การเพิ่มรายวิชาเกี่ยวกับการสื่อสารและชุมชน หรือการสื่อสารกับสังคมในระดับต่างๆ มากขึ้น ตั้งแต่การสื่อสารกับชนกลุ่มน้อยในสังคมไทย จนกระทั่งถึงการสื่อสารมวลชนในระดับสากล เพื่อจะสามารถนำไปใช้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงในการพัฒนาสังคม

3. เกิดการแข่งขันและผูกขาด ผู้มีเทคโนโลยีจะมีอำนาจ ผู้เสียเปรียบต้องพึ่งผู้ได้เปรียบ ซึ่งการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ก็น่าจะได้เพิ่มการทำความเข้าใจต่อระบบเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าว รวมทั้งได้เรียนรู้แนวทางการปฏิบัติงานสื่อสารมวลชนในภาวะผูกขาดให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชน โดยส่วนรวมของสังคม ไม่ใช่เพียงตอบสนองต่อความต้องการของผู้ผูกขาดเพียงอย่างเดียว

4. หากไม่มีการใส่ใจศึกษา และตระหนักถึงความสำคัญของภาษา การนำเทคโนโลยีไปใช้อาจไม่ได้ผล เพราะโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่าง ๆ จะเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด ดังนั้น จึงควรเน้นความจำเป็นของการศึกษาภาษาอังกฤษในฐานะเป็นภาษาสากลให้มากขึ้น

5. ความเปลี่ยนแปลงในด้านเทคโนโลยีการพิมพ์จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์ 2 แนวทางใหม่ๆ คือ

- Concept of free press และสิทธิส่วนบุคคลถูกทำลาย เนื่องด้วยความรวดเร็วในการแพร่หลายของข้อมูลข่าวสารซึ่งสามารถเข้าไปถึงได้ทุกครัวเรือน โดยเฉพาะเมื่อผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ทำให้ผู้ใช้บริการสามารถติดต่อสื่อสารกันได้แม้ระยะทางไกลกันเพียงใดก็ตาม

- รูปแบบการทำงานของสื่อสิ่งพิมพ์เปลี่ยนแปลงไป โดยการสื่อสารผ่านระบบคอมพิวเตอร์จะเข้ามามีบทบาทแทนการใช้แทนพิมพ์แบบเก่า

ลักษณะเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ส่งผลต่อการผลิตงานสื่อสารมวลชน ซึ่งจะต้องปรับตัวให้ทันต่อพัฒนาการดังกล่าว โดยเฉพาะในด้านการฝึกฝนทักษะ ดังนั้น ในทุกกลุ่มสถาบันการศึกษาจึงควรเน้นความสำคัญของรายวิชาฝึกปฏิบัติ หรือการฝึกงานภายนอกมากขึ้น นอกเหนือไปจากการศึกษาทฤษฎีในชั้นเรียน

7.2 แนวทางของภาครัฐต่อการปรับทิศทางการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของไทย

ทิศทางการที่จะเป็นไปของการศึกษาสาขานิเทศศาสตร์ในอนาคต ปัจจัยที่มีผลแม้ว่าจะไม่ได้มีอิทธิพลชัดเจน ได้แก่ นโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา รวมถึงทิศทางและกระแสความผันแปรของการเมือง ธุรกิจและเทคโนโลยีทั้งภายในและจากต่างประเทศ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาสาระสำคัญบางประการในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) ผู้วิจัยพบว่า น่าจะมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในอนาคต เนื่องจากได้มีการกำหนดแนวทางการบริหารหลักสูตรซึ่งประเด็นสำคัญที่สามารถนำมาสรุปในที่นี้ ได้แก่

1. ทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานกลาง ร่วมกันปรับปรุงอุดมศึกษาให้มีเอกภาพทางนโยบาย โดยจัดโครงสร้างระบบอุดมศึกษาเป็น 3 ระบบย่อย คือ

- ระบบมหาวิทยาลัยและสถาบันชั้นสูงที่เน้นการวิจัย สร้างองค์ความรู้ใหม่และผลิตบัณฑิตในระดับสูงกว่าปริญญาตรี

- ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่เน้นการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรี ในสายวิชาการวิชาชีพและการให้บริการเป็นหลัก

- ระบบมหาวิทยาลัยเฉพาะทาง หรือมหาวิทยาลัยชุมชน ซึ่งอาจเป็นสาขาของมหาวิทยาลัยมุ่งจัดการศึกษาเฉพาะด้าน หรือการอบรมระยะสั้นที่ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น

2. สนับสนุนสถาบันเอกชนในการเพิ่มปริมาณการผลิตกำลังคนสาขาวิชาที่ขาดแคลนให้เป็นไปตามกลไกของตลาด อันได้แก่ วิศวกรรม คอมพิวเตอร์ และภาษาต่างประเทศ เป็นต้น

3. ให้มีการผลิต และพัฒนาบุคลากรด้านสารสนเทศอย่างเพียงพอต่อการพัฒนาประเทศ ครอบคลุมด้านการพัฒนาความรู้ให้ครู อาจารย์ในสถานศึกษาต่าง ๆ ที่เป็นผู้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการเรียน การสอน และการผลิตบุคลากรด้านเทคโนโลยีสารสนเทศโดยตรง

สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งต่อทิศทางของภาครัฐดังกล่าว เนื่องจากการปรับแนวทางการผลิตบัณฑิตในระดับโครงสร้างของมหาวิทยาลัย จากเดิมซึ่งกำหนดเป้าหมายไว้โดยกว้างๆ คล้ายคลึงกัน คือ มุ่งผลิตบุคลากรออกสู่แวดวงวิชาชีพ โดยแทบทุกมหาวิทยาลัยจะเปิดสอนในสาขาวิชาที่หลากหลายตามความต้องการของผู้ประกอบการและความนิยมของนักศึกษา ปรับมาเป็นการจัดการสอนตามความชำนาญเฉพาะทางมากขึ้น กล่าวคือ เปิดโอกาสให้แต่ละสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญด้านใดได้ผลิตบัณฑิตที่มีความชำนาญด้านนั้น เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี (University of Technology) ที่เน้นการพัฒนาวิชาการและวิชาชีพขั้นสูงด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ก็ได้กำหนดแนวทางและนโยบายอย่างชัดเจนในการผลิตนักเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาที่มีทั้งคุณธรรมและจริยธรรมควบคู่กันไปด้วย

8. ทิศทางการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

ช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูงในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การที่เศรษฐกิจมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้ความต้องการกำลังคนในสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และหากเราคาดหวังว่าโอกาสพัฒนาเศรษฐกิจไทยในอนาคตจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องแล้ว รัฐต้องพยายามแก้ไขปัญหาคอขวดอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพมนุษย์และเทคโนโลยี

ในอนาคต สื่อมวลชนไทยยังต้องการบุคลากรมืออาชีพอีกมาก อันสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน และการขยายตัวขององค์กรสื่อ โดยหลักฐานสนับสนุนที่ชัดเจนต่อการคาดการณ์ดังกล่าว เช่น งานด้านประชาสัมพันธ์ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการปรับปรุงโครงสร้าง และจัดทำแผนอัตรากำลัง 3 ปีในรอบที่ 3 (พ.ศ.2540-2543) ของกรมประชาสัมพันธ์ ตามโครงสร้างการแบ่งส่วนราชการของกรมประชาสัมพันธ์ระบุว่า มีเป้าหมายหนึ่งในการพัฒนาระบบราชการ คือ เน้นบทบาทและภารกิจด้านการประชาสัมพันธ์ ทั้งในด้านนโยบายการประชาสัมพันธ์ สนับสนุนการปฏิบัติตามนโยบาย และมุ่งพัฒนาบุคลากรด้านการประชาสัมพันธ์ให้แก่หน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ยืนยันความจำเป็นในการพัฒนาบุคลากรของกรมประชาสัมพันธ์ โดยเฉพาะความต้องการผู้สำเร็จทางด้านนิเทศศาสตร์ เพื่อไปรองรับต่อการขยายตัว (รัตนกร ทองสำราญ, 2540 : 134) ดังนั้น ทิศทางแนวโน้มการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จึงมีโอกาขยายตัวได้อีกมาก แต่ประเด็นที่น่าสนใจวิเคราะห์ คือ การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของไทยจะดำเนินไปอย่างไร

8.1 ทิศทางนิเทศศาสตร์ไทยในอนาคต

นโยบายการเรียนการสอนด้านนิเทศศาสตร์ที่พึงเป็นไปในทศวรรษหน้า คือ การปรับให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี การสื่อสารและโทรคมนาคม สถาบันการศึกษาควรผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้นำความคิดทางสังคมเช่นเดียวกับบัณฑิตสาขาต่าง ๆ โดยเป็นผู้ที่รอบรู้ในศาสตร์

อื่นพอควร นอกจากความรู้ทางวิชาชีพเพื่อความเข้าใจและสามารถวิเคราะห์ประเด็นปัญหาได้อย่าง ต่อเนื่อง (สุรัชย์ ทิพย์สุมนธา, 2539 : บทคัดย่อ)

นอกจากการพิจารณาโยบายการสอนแล้ว ผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับควรวพัฒนาหลักสูตร นิเทศศาสตร์ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อไป (อันหมายถึงฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549) ซึ่งน่าจะให้ความสำคัญกับนโยบายการสื่อสารมากขึ้น เนื่องจากข่าวสารที่ หลั่งไหลสู่ประเทศจะมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งที่เอื้อและไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการควบคุมข่าวสาร และใช้ทิศทางกรไหลของข่าวสารในสังคมให้เกิดประโยชน์ต่อการ พัฒนาประเทศ เช่น เมื่อรัฐต้องการเผยแพร่ข่าวสารไปยังกลุ่มเป้าหมาย รัฐจะต้องรู้จักพฤติกรรม การรับข่าวสารของกลุ่ม เพื่อจะเลือกกระจายข่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พรพิพัฒน์ กลิ่นพวงษา, 2532 : 165) ทั้งนี้ เนื่องจากปัญหาที่พบในปัจจุบัน คือ ขาดการทำ ความเข้าใจในการสื่อสารระหว่าง รัฐบาล และหน่วยงานราชการกับประชาชน ทำให้เกิดความขัดแย้งกัน ในหลาย ๆ กรณี

รัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อการสื่อสารมวลชนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในการให้เป็นเครื่องมือ พัฒนาประเทศมากขึ้น โดยพิจารณาจากสาระในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ซึ่งให้ความสำคัญต่อแผนการประชาสัมพันธ์แห่งชาติ นโยบายการสื่อสาร แห่งชาติ รวมถึงการกล่าวถึงความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งการดำเนินการ ดังกล่าว ต้องการมีความรู้และความสามารถในการวางแผนด้านสื่อที่จะปฏิบัติงานได้อย่างมี ประสิทธิภาพ

ในยุคที่ 5 นับตั้งแต่ พ.ศ.2539 อันเป็นยุคการแพร่ขยาย และความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ของเทคโนโลยีสารสนเทศที่เข้ามา มีบทบาทมากต่อแวดวงกรสื่อสารมวลชนของไทย ส่งผลต่อการจัด การเรียนการสอนของสถาบันอุดมศึกษาที่เพิ่งเปิดใหม่ในช่วงนี้ ประกอบกับแนวนโยบายของภาครัฐ กำหนดให้สาขาวิชาด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเป็นสาขาที่ขาดแคลน ดังนั้น สาขาวิชาสารสนเทศ ศาสตร์ จึงกลายเป็นสาขาวิชาที่ได้รับความนิยม และเปิดดำเนินการสอนอย่างแพร่หลาย เพื่อรองรับ ต่อความต้องการดังกล่าว

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อันเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ซึ่งเปิดการสอนในช่วง ระยะเวลา นี้ ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาด้านเทคนิควิทยาการ โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อ ผลิตบุคคลในสายวิชาที่ขาดแคลน และเป็นที่ต้องการของภาครัฐและเอกชน แม้ว่าได้เปิดสอนในสาขา นิเทศศาสตร์ แต่ก็อยู่ในสังกัดของหลักสูตรสารสนเทศ และมีได้เน้นการใช้สื่อเป็นศูนย์กลาง ซึ่ง แนวทางการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ดังกล่าวนี้ นำไปสู่การตั้งประเด็นปัญหาว่า การศึกษานิเทศศาสตร์ ในแนวทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) นี้จะเรียกได้หรือไม่ว่าเป็นทิศทางในอนาคตของการศึกษา นิเทศศาสตร์ของไทย

เมื่อประมวลประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ไทยตลอดระยะเวลา เกือบ 60 ปีที่ผ่านมา ประกอบกับการพิจารณาปัจจัยทางสังคมภายนอกที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง

ในแต่ละช่วงยุค อาจทำนายแนวโน้มที่เป็นไปได้ของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยเป็น 2 แนวทาง คือ

ก) แนวทางที่ 1 : หลักสูตรนิเทศศาสตร์ยังคงยึดสื่อเป็นศูนย์กลางในมหาวิทยาลัยเดิม

แม้ว่ากระแสการผลักดันของบริบทในสังคมจะส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ แต่จากการศึกษาประวัติศาสตร์ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในลักษณะของการเพิ่ม ลด หรือปรับองค์ประกอบของหลักสูตรมากกว่าจะเป็นการปรับหรือเปลี่ยนโครงสร้างทั้งหมด

นอกจากนั้น ลักษณะของพัฒนาการที่เกิดขึ้นของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางสังคมที่เข้ามาในแต่ละยุค ไม่มีปัจจัยใดที่มีอิทธิพลอย่างชัดเจนจนถึงกับกำหนดทิศทางของศาสตร์แขนงนี้ได้ โดยพบว่า ในสถาบันอุดมศึกษาที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ตั้งแต่แรกเริ่มจะมีลักษณะของความต่อเนื่อง คือ การให้ความสำคัญต่อการศึกษาที่เน้นสื่อเป็นศูนย์กลาง ไม่มีการปรับนิเทศศาสตร์เข้าไปแทรกในศาสตร์แขนงอื่น เหมือนในต่างประเทศที่มีการโยงความสัมพันธ์ของการสื่อสารมวลชนเข้ากับสาขาวิชาต่างๆ เช่น การสื่อสารกับการทหาร การสื่อสารการเกษตร นอกจากนั้น โครงสร้างหลักสูตรของไทยก็ยังคงจัดรูปแบบเช่นเดิม คือ มีการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไป วิชาเฉพาะด้าน วิชาเลือก โดยอาจมีความเปลี่ยนแปลงในด้านรายชื่อวิชาบ้างเล็กน้อย หรือเพิ่ม-ลด การศึกษาในบางหมวดเพื่อความเหมาะสม

ดังนั้น จากภาพที่ เป็นมาในประวัติศาสตร์พัฒนาการของการศึกษานิเทศศาสตร์ จึงมีแนวทางเป็นไปได้ที่มหาวิทยาลัยดั้งเดิมซึ่งเปิดสอนสาขาวิชานี้จะยังคงไม่มีการปรับหรือทั้งระบบ หรือเปลี่ยนแนวทางการศึกษาใหม่ หากจะมีอิทธิพลอันมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศ หรือพัฒนาการของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนเข้ามามีบทบาทก็คงเป็นเพียงบทบาทกระตุ้นให้มีการปรับเพิ่มรายวิชาด้านเทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ หรือภาษาต่างประเทศมากขึ้น ลดรายวิชาที่ไม่จำเป็นต่อการประกอบวิชาชีพ เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา โดยโครงสร้างหลักสูตร ปรัชญาการสอน และเนื้อหาวิชาส่วนใหญ่ยังคงเป็นไปในทิศทางเดิม

ข) แนวทางที่ 2 : การเปลี่ยนทิศทางสู่การศึกษาเทคโนโลยีสารสนเทศในมหาวิทยาลัยใหม่

สืบเนื่องจากในมหาวิทยาลัยดั้งเดิมที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ ไม่มีแนวโน้มจะปรับเปลี่ยนทิศทางการศึกษาไปอย่างชัดเจน ดังเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น ทางออกต่อการพัฒนาสู่รูปแบบใหม่ของสาขาวิชาดังกล่าว คือ การสอนในมหาวิทยาลัยเปิดใหม่ เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยไปกำกับของรัฐที่มีอิสระในการบริหารจัดการหลักสูตร ทำให้สามารถกำหนดแนวทางการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่ไม่ขึ้นกับแนวทางการสอนแบบเดิม

ปัจจัยสนับสนุนต่อแนวทางข้างต้น คือ ลักษณะการบริหารที่เอื้อต่อการกำหนดทิศทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อันเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่มีอิสระในการบริหารงาน จัดระบบและวางแนวทางการศึกษาโดยไม่มีข้อจำกัดจากกฎระเบียบอันเคร่งครัดของทบวง

มหาวิทยาลัย ทำให้สามารถจัดการบริหารหลักสูตรนิเทศศาสตร์ได้อย่างคล่องตัว และสอดคล้องกับปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่เป็นมหาวิทยาลัยเฉพาะทาง ในลักษณะของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ภายใต้เป้าหมายสำคัญ คือ มุ่งผลิตบุคลากรที่มีความชำนาญในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาประเทศ

จากแนวทางการศึกษาดังกล่าว ประกอบกับความต้องการข้อมูลข่าวสารของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อบทบาทของสื่อมวลชนที่ต้องตอบสนองต่อสิทธิในการเรียนรู้ของประชาชนให้ทันต่อความต้องการ ในการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลดังกล่าวต้องอาศัยกระบวนการอันทันสมัย มีความจำเป็นในการสร้างฐานข้อมูล ต้องมีการคิด วิเคราะห์ที่เป็นระบบและมีการประมวลผลอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบเกื้อหนุนดังกล่าวนี้เองที่จะส่งผลต่อการปรับทิศทางการศึกษานิเทศศาสตร์ของไทย

ปัจจัยอีกประการหนึ่ง ซึ่งสนับสนุนต่อการหันเหทิศทางการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ คือ การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการสื่อสารมวลชนมากขึ้น ดังที่ ชิดณรงค์ คุณะกฤดาธิการ ผู้อำนวยการสำนักข่าวไทย ได้ทำนายแนวโน้มของสื่อสารมวลชนไทยไว้ในงานสัมมนาเรื่อง “ทิศทางการวิจัยและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในงานสื่อสารมวลชนและสารสนเทศศึกษา” ซึ่งจัดโดยสภาวิจัยแห่งชาติ เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ.2541 ว่า เทคโนโลยีดิจิทัลจะมีส่วนสำคัญต่อการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ให้มีความรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และเข้าถึงประชาชนได้กว้างขวางมากขึ้น สื่ออินเทอร์เน็ตจะเติบโตอย่างรวดเร็วพร้อมกับเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีโทรคมนาคม

จากการพัฒนาอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีดังกล่าว กาญจนา แก้วเทพ ได้สรุปไว้ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “การนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการสื่อสารมวลชน” ว่า ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นจากการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในสื่อ คือ ปัญหาบุคลากร ตั้งแต่ในขั้นการเตรียมบุคลากรให้พร้อมก่อนการนำระบบเทคโนโลยีดังกล่าวเข้ามาใช้ จนถึงการผลิตบุคลากรดำเนินงานทั้งในด้านจำนวนและคุณภาพ ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจนำไปสู่การผลักดันให้การศึกษานิเทศศาสตร์ปรับเปลี่ยนทิศทางการให้ความสำคัญต่อเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นหลักสำคัญ

ในอนาคต วิชาที่เกี่ยวกับการสื่อสารของมนุษย์น่าจะกลายเป็นแกนกลางของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์แนวใหม่ สาระของการศึกษาน่าจะครอบคลุมความรู้ทางสังคม ภาษาและวัฒนธรรมมากขึ้น เพราะวิชาการเหล่านี้จะเป็นหลักสำคัญให้เข้าใจธรรมชาติของการสื่อสาร สามารถกำหนดเป้าหมายและเนื้อหาสาระของการสื่อสารได้อย่างมีแก่นสาร การศึกษาด้านเทคนิคก็จะต้องมีความสำคัญอยู่ หากแต่จะเป็นการฝึกใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการที่จะสื่อสารแก่นสารนั้น ๆ (วิรัชต์ แสงดาวฉาย , 2541 :2)

นอกจากนั้น หลักสูตรนิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเปิดใหม่น่าจะเป็นหลักสูตรที่เน้น Concept มากขึ้น เช่น ความสามารถด้านทักษะ และการปฏิบัติงาน โดยผู้บริหารหลักสูตรควรเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ทันสมัยสำหรับการปฏิบัติงานจริง โดยปริญญาที่ได้รับจะเป็น Bachelor of

Science หรือ B.Sc (ศึกษานิเทศศาสตร์ในเชิงวิทยาการและเทคโนโลยี) แทนที่จะเป็น Bachelor of Arts หรือ B.A. หมายถึง เป็น นิเทศศาสตร์ที่เน้นหนักด้านการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือ (hardware) แทนที่จะเน้นเพียงด้านข้อมูลข่าวสาร (software) ด้านเดียว

9. ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์

9.1 บทสรุปของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

เมื่อพิจารณาการผลิตบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 4 แห่ง พร้อมศึกษาถึงองค์ประกอบของสาขาวิชาดังกล่าว ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า การพัฒนาการเรียนการสอนนิเทศศาสตร์ของไทยมุ่งให้ความสำคัญต่อการผลิตบุคลากรเพื่อออกไปรับใช้ต่อภาคธุรกิจเป็นสำคัญ โดยจะพิจารณาได้จากลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาตั้งแต่แรกเริ่ม รวมทั้งกลไกการพัฒนารูปแบบประกอบในส่วนต่างๆ ที่ดำเนินไปตามความเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานเป็นส่วนใหญ่ และมุ่งไปที่การใช้สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิบัติงาน หากแต่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการฝึกฝนการตอบสนองส่วนอื่นๆ ของสังคมซึ่งยังต้องการการพัฒนาอีกมาก เช่น องค์การสาธารณสุข ภาคเกษตรกรรม หรือชนกลุ่มน้อยในสังคม ทำให้ศาสตร์แขนงนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เสมอในด้านความเป็นวิชาการ และจรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพ

ดังนั้น ในอนาคตของการศึกษานิเทศศาสตร์จึงควรได้มีการปรับภารกิจให้ตอบสนองต่อส่วนอื่นในสังคมให้มากขึ้น นอกเหนือไปจากแรงงานในภาคอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน ทั้งในลักษณะการเป็นเครื่องมือพัฒนาของภาครัฐ องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร และบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงเป็นกลไกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาสังคมของกลุ่มต่างๆ ในสังคม ซึ่งนับวันจะทวีความสำคัญเพิ่มขึ้น โดยความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องเริ่มต้นจากสถาบันการศึกษา อันเป็นตัวแปรต้นสำคัญที่นำมาสู่ผลลัพธ์ คือ บัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ ซึ่งสถาบันการศึกษาแต่ละกลุ่มควรกำหนดปรัชญาและภารกิจที่ชัดเจนตามความเชี่ยวชาญ และความพร้อมของสถาบัน อันจะนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบส่วนอื่นๆ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ คุณภาพของบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ซึ่งพร้อมจะปฏิบัติงานรับใช้สังคมตามภารกิจที่ได้รับการหล่อหลอมมา

9.2 แนวทางการพัฒนาเนื้อหาการศึกษานิเทศศาสตร์ของไทย

การพัฒนาบุคลากรด้านนิเทศศาสตร์ต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ทันต่อความต้องการของสังคมที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ และปัญหาอันเกิดจากการศึกษานิเทศศาสตร์ในปัจจุบัน อาจสามารถเสนอแนะแนวทางการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ได้ดังนี้

1) หลักสูตรจะต้องเน้นทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ต้องมีการประสานกันระหว่างภาคเอกชนและสถาบันการศึกษามากขึ้น เพิ่มรายวิชาด้านการฝึกฝนอบรมให้เข้มข้นขึ้น สามารถนำไปใช้ได้จริงเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว

2) ถ้าพิจารณาลักษณะสภาพสังคมที่กำลังก้าวไปสู่สังคมข่าวสาร และเทคโนโลยีสารสนเทศ สิ่งที่ย่อมจะเกิดขึ้นคือ ความเร็วของสื่อ ดังนั้น หลักสูตรนิเทศศาสตร์ควรได้ปรับตัวให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคมที่เปลี่ยนไป เช่น

- 2.1 ให้ความสำคัญกับการฝึกปฏิบัติเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะ 4 ทักษะสำคัญ คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน
- 2.2 เพิ่มพูนความรู้ภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ
- 2.3 การเพิ่มรายวิชาโท เพื่อให้นักศึกษาได้มีความรู้ในเนื้อหาวิชาที่กว้างขึ้น
- 2.4 ความรู้ที่จัดขึ้นควรแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ความรู้เชิงวิชาชีพ (ในหมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์) และความรู้ในลักษณะของการรู้รอบและหลายมิติ (ในหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไป)

3) หลักสูตรนิเทศศาสตร์ควรมีความยืดหยุ่น สามารถบริหารตามความถนัดของแต่ละสถาบันให้เป็นไปตามโปรแกรมที่จะผลิตบัณฑิตตามความต้องการของสังคม แต่ไม่ใช่เพียงมุ่งตอบสนองความต้องการของตลาดเท่านั้น นอกจากนี้ ควรมิวิचारวบยอดหรือการประมวลความรู้ทั้งหมดในสาขาที่ผู้เรียนเลือก เช่น วิชาที่เกี่ยวกับการสัมมนา ซึ่งจะทำให้บัณฑิตมีความสามารถในเชิงประยุกต์ได้

4) วัตถุประสงค์หรือปรัชญาการศึกษา ไม่ควรมุ่งเพียงผลิตนักนิเทศศาสตร์ที่มีความรู้เป็นเลิศทางวิชาชีพ หากแต่ต้องเข้าใจในปัญหาและความต้องการของสังคมไทย รวมทั้งเป็นผู้มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม สามารถประยุกต์ความรู้ด้านการสื่อสารมวลชนเพื่อพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

5) ในการพัฒนาประเทศ และฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจในช่วงเศรษฐกิจเข้าสู่ภาวะวิกฤตในช่วง พ.ศ.2539-2540 คณะทำงานเพื่อเสนอแผนปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจซึ่งแต่งตั้งโดยรัฐบาลในสมัย พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้เสนอแนวทางไว้ว่า การสร้างความสามารถในการแข่งขัน จำเป็นต้องมีการพัฒนาคุณภาพคน พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ธรรมรัฐ (good government) การจัดการ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนประกอบหลายอย่างที่จะมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนา แต่ตัวแปรสำคัญที่จะสร้างความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของประเทศไทยปัจจุบัน คือ นวัตกรรม (innovation) ซึ่งไม่ได้หมายถึงการประดิษฐ์คิดค้นทางเทคโนโลยีเท่านั้น หากแต่เป็นการนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่กิจการ โดยสิ่งใหม่ ๆ ดังกล่าวอาจเป็นวิธีคิด แนวคิดหรือเทคโนโลยีที่คิดค้นขึ้นเอง หรือนำมาจากที่อื่นแล้วมาปรับใช้ให้เหมาะสม

จากข้อเสนอแนะดังกล่าว นำมาสู่การมองย้อนที่การพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ ในฐานะส่วนหนึ่งของกลไกการพัฒนาประเทศ การผลิตบัณฑิตสาขาวิชาที่ผลิตรองรับต่อความเปลี่ยนแปลงในอนาคตนั้น แต่ละสถาบันการศึกษาควรลดความสำคัญที่จำนวนคน แต่ต้องเน้น “ปริมาณ” องค์ความรู้ คือ เพิ่มขีดความสามารถของทรัพยากรบุคคล โดยพัฒนาลักษณะการศึกษาให้เป็น 2 ทาง คือ ทั้งผู้สอนและผู้เรียนได้มีโอกาสโต้ตอบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มิใช่อาจารย์ผู้สอนถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักศึกษาเพียงด้านเดียว

การศึกษา: 2 ทางในความหมายอีกประการหนึ่ง คือ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับระบบอุดมศึกษาไทยซึ่งควรพัฒนาให้มีมากขึ้น ทั้งนี้ในอดีตต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ระบบอุดมศึกษาไทยโดยเฉพาะในสาขานิเทศศาสตร์มักอยู่ในลักษณะของการรับความรู้จากต่างประเทศมาประยุกต์ใช้เพียงอย่างเดียว และนำความรู้จากต่างประเทศส่งผ่านบุคลากรในสถาบันอุดมศึกษาคืออาจารย์ผู้สอนไปยังผู้สำเร็จการศึกษาออกไปสู่สังคมไทย ทำให้ผู้ปฏิบัติงานขาดความรู้ความเข้าใจต่อปัญหาสังคมไทยอย่างแท้จริง และขาดความสามารถปรับประยุกต์ใช้ความรู้ดังกล่าวในเชิงปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

6) อาจารย์ผู้สอนควรมีการสร้างปรัชญาการศึกษานิเทศศาสตร์ที่แท้จริง ซึ่งเน้นให้นักศึกษาเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของวิชาชีพ อาจารย์ต้องสร้างศักยภาพของตนเองให้ดีขึ้นแล้วจึงมองหาศักยภาพของนักศึกษา (พงษ์ศักดิ์ พยัควิเชียร ,2530 : 45)

ในด้านการสอนของอาจารย์ ควรเน้นการศึกษากรณีศึกษา (case study) จากประสบการณ์นอกเหนือไปจากภาคทฤษฎี เนื่องจากเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว บัณฑิตมักมีปัญหาในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้แล้ว เมื่อนักศึกษาสำเร็จไปแล้ว ควรติดตามผลเพื่อหาข้อมูล แล้วนำกลับมาปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้ง โดยอาจารย์ผู้สอนควรได้หมั่นพัฒนาศักยภาพด้วยการฝึกฝนในแนวทางต่าง ๆ เช่น การผลิตผลงานวิจัย การศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาและยกระดับความสามารถของตนเองอยู่เสมอ

7) เอกสาร งานวิจัย ตำราทางวิชาการด้านสื่อสารมวลชน ควรผลิตจากข้อมูลท้องถิ่น เพื่อสะท้อนสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจของสังคมไทยมากกว่าจะได้รับอิทธิพลมาจากสังคมและวัฒนธรรมหรือวงการวิชาการตะวันตก

9) สถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ควรมีการรวมตัวที่เข้มแข็งขึ้น เพื่อจัดให้มีการฝึกฝนอบรมแก่ผู้ปฏิบัติในแวดวงสื่อสารมวลชนผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ การฝึกอบรมดังกล่าวอาจดำเนินการร่วมกับผู้ประกอบการด้านสื่อสารมวลชนเพื่อประโยชน์ร่วมกัน ทั้งด้านการพัฒนาความรู้และทักษะทางวิชาชีพ การประสานความร่วมมือดังกล่าวอาจดำเนินไปในลักษณะที่สถาบันการศึกษาเน้นการศึกษาภาคทฤษฎี ส่วนสถาบันวิชาชีพรับผิดชอบดูแลการฝึกปฏิบัติงาน

10) สถาบันการศึกษาเองควรปรับเปลี่ยนสัดส่วนการสอน และปรับโครงสร้างการบริหารงานใหม่ทั้งในด้านการบริหารจัดการ ส่วนหลักสูตร ผู้สอน ทั้งนี้ เพราะสาขาวิชานิเทศศาสตร์ไม่มีฐานเดิมทางวิชาการที่เข้มแข็งพอ ทั้งด้านองค์ความรู้และตัวผู้สอนเอง

11) ในแวดวงวิชาการนิเทศศาสตร์ ควรได้จัดให้มีเวทีแสดงความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับวิชาการหรือวิชาชีพนิเทศศาสตร์ หรือร่วมระดมความคิดเห็นต่อประเด็นปัญหาที่สำคัญและเป็นที่สนใจของสาธารณชนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ หรือนานาชาติ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ และนำศาสตร์แขนงนี้ไปปรับใช้สังคมได้อย่างแท้จริง

14. ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยหลักสูตรนิเทศศาสตร์ระดับอื่นๆ เช่น ระดับปริญญาโท หรือการศึกษาในระดับอาชีวศึกษารวมถึงหลักสูตรระยะสั้น ซึ่งเริ่มมีวิทยาลัยหลายแห่งจัดการสอนในด้านดังกล่าว
2. ควรศึกษากระบวนการจัดการฝึกฝนอบรม เพื่อผลิตบุคลากรด้านนิเทศศาสตร์ที่จัดโดยสถาบันทางวิชาการและสมาคมวิชาชีพสื่อมวลชน และทิศทางแนวโน้มที่พึงจะเป็นไปของการฝึกฝนด้านนิเทศศาสตร์ของประเทศไทย
3. ควรศึกษารายละเอียดเนื้อหาหลักสูตรโดยเฉพาะรายวิชาต่างๆ ที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยกลุ่มต่างๆ ที่ได้จัดประเภทไว้ข้างต้น ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าใจถึงปรัชญาเบื้องหลังและวัตถุประสงค์ในการดำเนินการสอนในแต่ละสาขา รวมทั้งหาข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงรายวิชาต่อไป
4. เนื่องด้วยเอกสาร ตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์นับเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่สามารถบ่งชี้ถึงพัฒนาการของศาสตร์แขนงนี้ ดังนั้น จึงควรศึกษาเอกสาร ตำราทางวิชาการทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพ เพื่อพัฒนาองค์ประกอบดังกล่าวให้สอดคล้องกับความต้องการ และทันต่อสภาพสังคมปัจจุบัน
5. ควรเพิ่มข้อมูลในส่วนของภาษามือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาขานี้ ทั้งที่เป็นสื่อมวลชน นักนิเทศศาสตร์และตัวนักศึกษาเอง
6. ควรศึกษาวิจัยในลักษณะของการทำนายแนวโน้มทิศทางที่พึงจะเป็นไปของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย